

ความเป็นครูของครูมนตรี ตราโมท

ตามธรรมเนียมปฏิบัติที่ยึดถือกันมา นักดนตรีไทยทั่วไปจะให้การเคารพยกย่องอย่างสูงแก่ครูที่มีความสามารถทางดนตรีที่ดีเลิศ และจะเข้ามาฝากตัวเป็นศิษย์กันมากมาย ยิ่งเป็นครูที่มีความรู้ ความสามารถรอบด้าน ก็ยิ่งมีศิษย์จำนวนมากขึ้น อาทิ พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) เป็นต้น

ในยุคนี้อัน ครูมนตรี ตราโมท เป็นครูอาวุโสผู้หนึ่งที่มีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักกันดี เพราะท่านมีความรู้และความสามารถหลายด้าน ในความเป็นครูของครูมนตรี ตราโมท นั้น ท่านสอนศิษย์ด้วยความรักเมตตาเสมอเหมือนบุตรของท่านเอง และเป็นการสอนด้วยจิตและวิญญาณ มิใช่เพียงแต่ถ่ายทอดความรู้อย่างเดียว ท่านจึงมีศิษย์มากมายกระจายอยู่ทั่วประเทศ ทั้งศิษย์ที่สังกัดอยู่ในกรมศิลปากรและนอกแควงออกไป ศิษย์ที่อยู่ใกล้ชิดท่านมักเรียกท่านว่า "พ่อ" ตามประเพณีไทยที่ยกย่องครูเสมือนบิดาที่ให้ทั้งชีวิตและวิชาสำหรับหาเลี้ยงตนในภายหน้า บุคคลทั่วไปก็ให้ความนับถือเรียกท่านว่า "ครู" บ้าง "อาจารย์" บ้าง แม้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ก็ด้รับเรียกท่านว่า "อาจารย์มนตรี" คนสุพรรณบุรีก็เรียก "อาจารย์" เช่นกัน

จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับชีวประวัติและผลงานของครูมนตรี ตราโมท ตลอดจนทัศนะของเหล่าศิษย์ทั้งหลาย ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ความเป็นครูของท่าน เพื่อให้ได้ทราบว่าครูมนตรี ตราโมท มีคุณลักษณะอย่างไร มีความแตกต่างที่พิเศษไปจากครูท่านอื่น ๆ อย่างไร และมีคุณลักษณะของครูไทยอย่างไรบ้าง ตลอดจนมีหลักการสอนและวิธีสอนอย่างไร จึงสร้างศิษย์ให้ประสบผลสำเร็จได้มากมาย สามารถที่จะสืบทอดความงามและความไพเราะของศิลปะแขนงนี้ไว้ได้จนบัดนี้ เพราะศิษย์จะดีได้นั้น นอกจากจะมีครุดีแล้วต้องมีหลักการสอนหรือวิธีสอนที่ดีด้วย

8.1 คุณลักษณะความเป็นครูของครูมนตรี ตราโมท

จะได้จำแนกออกเป็น 2 ส่วน คือ คุณลักษณะภายนอก กับคุณลักษณะภายใน กล่าวคือ

8.1.1 คุณลักษณะภายนอก

โดยทั่วไปผู้สูงอายุเกิน 85 ปีขึ้นไป มักมีปัญหาหูดัง ตามัว เดินไม่คล่องแคล่ว หลงลืมง่าย สุขภาพไม่แข็งแรง แต่สำหรับครูมนตรี ตราโมท แม้ล่วงเข้าสู่วัย 87 ปีแล้ว ท่านยังเดินขึ้นลงบันไดคล่องแคล่ว อ่านหนังสือหรือดูโทรทัศน์โดยไม่ต้องใส่แว่นตา สุขภาพของท่านดีเลิศ รวมทั้งความจำดีเยี่ยม เป็นผู้ทันต่อเหตุการณ์ทั้งเรื่องในและนอกประเทศ สามารถไปปฏิบัติราชการที่กรมศิลปากรทุกวันราชการ ไปร่วมประชุมในที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะที่ราชบัณฑิต ยังมี การนัดพบปะสังสรรค์ รับประทานอาหารกลางวันกับเพื่อน (พูนพิศ อมาตยกุล, 2531: 5) นอกจากนี้ยังไปร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งงานราชการและงานส่วนตัวตามที่ได้รับเชิญอยู่เป็นประจำ แม้ในต่างจังหวัด เช่น การไปประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีไทยให้กับวิทยาลัยนาฏศิลป์ทั่วประเทศ งานวันศิลปินแห่งชาติ งานวันสงกรานต์ งานดนตรีไทยอุดมศึกษา งานอาปนกิจศพ ฯลฯ จะเห็นได้ชัดว่าวัยของท่านมิได้เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิตประจำวันเลย ทั้งนี้เพราะท่านเป็นผู้ไม่ประมาทในเรื่องการดูแลสุขภาพของตน

บุคลิกภาพภายนอกของครูมนตรี ตราโมท คือ สุขภาพ อ่อนโยน พุดน้อย มีกิริยามารยาทเรียบร้อย อันเป็นที่ยอมรับของสังคมทั่วไป รู้กาลเทศะอันควรไม่ควร วางตนได้อย่างเหมาะสมทุกเมื่อ มีอารมณ์เบิกบานแจ่มใสอยู่เสมอ ให้ความเป็นกันเองแก่ศิษย์ บางครั้งเล่านิทานให้ฟัง หรือมีอารมณ์ขันหยอกเย้าศิษย์ให้หัวเราะขบขัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ในระหว่างเวลารับประทานอาหารกลางวันที่เรือนเขียว (กองศิลปศึกษาเดิม) กรมศิลปากร ลูกศิษย์ของครูมนตรี ตราโมท จะมากอบปรนนิบัติรับใช้ช่วยเหลืออยู่เป็นประจำตามหน้าที่ของศิษย์ที่ดี วันหนึ่ง ลูกศิษย์คนหนึ่งไปซื้อขนมมาให้และเรียนท่านว่า "คุณพ่อกะ นีคะขนมเอาไว้ล้างปากคะ" ครูมนตรี ตราโมท กลืนข้าวลงคอแล้วพูดว่า "จันเระะ ที่บ้านฉัน ขนมนี้เขาเอาไว้กิน เวลาล้างปากเขาใช้น้ำจ๊ะ" (ญาณี ตราโมท, 2539: 238)

ในวันคล้ายวันเกิดครบรอบ 93 ปีของครูมนตรี ตราโมท นิสิตคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกลุ่มหนึ่ง พร้อมกับครูจำเนียร ศรีไทยพันธุ์ เข้าไปกราบท่านทีละคน เวลาเข้าไปจะต้องขานชื่อตัวเอง ครูจำเนียร ศรีไทยพันธุ์ ก็บอกว่า "ครูครับ ผมจำเนียร ศรีไทยพันธุ์"

มากกราบครูครับ" แต่พอดีมาอยู่กับกลุ่มนิสิตครุศาสตร์ ครูมนตรี ตรีวาทะ จึงพูดขึ้นทันที "อ้อ มากับนิสิตครุศาสตร์ ตอนนี้เรียนครุศาสตร์แล้วหรือ เมื่อไรจะจบล่ะ" ก็เป็นที่หัวเราะกันครั้นแครง และเมื่อตอนปีใหม่ 2538 ใครเข้าไปกราบท่าน ท่านจะให้พรเป็นรายบุคคล แต่ด้วยเกรงว่าท่านจะเหนื่อยเกินไป อาจารย์และนิสิตคณะครุศาสตร์จึงพากันเข้าไปกราบเป็นกลุ่มและเรียนท่านว่า "คุณพ่อขา จะขอพรปีใหม่ นิดหน่อยก็พอ" ท่านตอบออกมาทันทีว่า "นิดหน่อยหรือ แล้วมากันเยอะแยะอย่างนี้ พรที่ให้จะไปแบ่งกันได้คนละสักเท่าไร" (กรรณิการ์ สัจกุล, บรรยาย 24 กรกฎาคม 2538) อารมณ์ขันของท่านเช่นนี้ยังคงประทับอยู่ในความทรงจำของศิษย์ทั้งหลาย

คุณลักษณะดังกล่าว บ่อมโน้มน้าวจิตใจให้ศิษย์อยากเข้าใกล้ อยากสนทนาด้วย ทำให้ศิษย์เกิดความสุขสบายใจ รู้สึกอบอุ่นใจ มีที่พึ่งหรือที่ปรึกษาได้

8.1.2 คุณลักษณะภายใน

คุณลักษณะภายในที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นครูนั้น ได้แก่ คุณลักษณะทางด้านปัญญา คุณธรรมต่าง ๆ อุปนิสัย เป็นต้น ครูมนตรี ตรีวาทะ มีคุณลักษณะภายในที่ดีหลายประการ ที่สำคัญมี 10 ข้อ ดังนี้คือ

8.1.2.1 รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล ในด้านอุปนิสัย ศิลปนิสัย

ความสนใจ และความถนัดโดยธรรมชาติ ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ทางดุริยางคศิลป์

ครูมนตรี ตรีวาทะ เป็นคนช่างสังเกตและจดจำแม่นยำ เมื่อได้รู้จักกับศิษย์คนใดก็จำเป็นต้องศึกษาพฤติกรรมภายนอกและภายในของศิษย์ทั้ง 4 ด้าน คือ อุปนิสัย ศิลปนิสัย ความสนใจ ความถนัด เพราะสิ่งเหล่านี้มีผลต่อการเรียนรู้ทางดุริยางคศิลป์ ดังเช่น ทายาททั้ง 4 คนของท่าน ท่านจะทราบถึงความแตกต่างของแต่ละคน และท่านจะให้การสนับสนุนส่งเสริมไปในทางที่เหมาะสม โดยมิได้บังคับให้ทุกคนต้องเป็นนักดนตรีเช่นเดียวกับท่าน ดังได้กล่าวแล้วในบทที่ 3

8.1.2.2 รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคลในด้านระดับสติปัญญา ความสามารถ พัฒนาการด้านต่าง ๆ และความพร้อมที่จะเรียนรู้ทางดุริยางคศิลป์

คุณลักษณะข้อนี้เป็นความสามารถขั้นพื้นฐานของครูมนตรี ตรีวาทะ ในระดับที่ละเอียดลึกซึ้งยิ่งกว่าในข้อ 8.1.2.1 เพราะการที่จะมอบวิชาความรู้ให้แก่ผู้ใดนั้น ท่านจะต้องพิจารณาคุณลักษณะของผู้เรียนอย่างถี่ถ้วนประกอบด้วย ซึ่งครูสมัยก่อนก็ถือปฏิบัติเช่นนี้

ในด้านสติปัญญา นั้น ครูมนตรี ตราโมท (2538ข: 54) เห็นว่าเป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับนักดนตรีไทย เช่น ในขณะที่บรรเลงดนตรีไทย ผู้บรรเลงต้องแต่งทำนองผันแปรไปด้วยสติปัญญาของตนเองตามทางของเครื่องดนตรีที่ตนกำลังบรรเลงโดยยึดเนื้อเพลงที่ผู้ประพันธ์ไว้เดิมเป็นหลัก การแต่งทำนองนี้เหมือนการร้องกลอนตันโดยปฎิภาณกวี จึงแตกต่างกันตามระดับสติปัญญาความสามารถ บางคนทำเนิ่นทำนองได้ไพเราะกลมกลืนกับทำนองเพลงและเครื่องบรรเลงอย่างอื่นได้อย่างสนิทสนม บางคนทำเนิ่นทำนองปราศจากเสียงสัมผัสและความเหมาะสม ครูมนตรี ตราโมท ผ่านประสบการณ์มามากในการแสดง จึงสามารถแยกแยะความแตกต่างในด้านนี้ของศิษย์แต่ละคนได้อย่างว่องไว

ในด้านพัฒนาการทางร่างกายของศิษย์ซึ่งมีผลต่อการศึกษา ท่านก็รับรู้และคาดการณ์ล่วงหน้าได้ถูกต้อง ดังจะเห็นได้จาก เด็กผู้ชายที่จะให้ร้องเพลงนั้น เมื่อถึงคราวเริ่มแตกเนื้อหนุ่มพานขึ้น เสียงจะใหญ่ หัวแหบเครือ เรียกกันว่าเสียงแตก จะให้ร้องเพลงไม่ได้ ถ้าให้ร้องในเวลานั้นจะทำให้เสียงเสียซึ่งอาจถึงตลอดชีวิตก็ได้ จึงควรให้หยุดร้องชั่วคราวเมื่อพ้นกำหนดแล้ว เสียงจะกลับคืนดั้งเดิมหรืออาจดีกว่าเดิม ในกรณีนี้ ครูมนตรี ตราโมท (2538ข: 110) ได้เล่าว่า เมื่อพ.ศ. 2474 เหนี้ยว ตูริยพันธุ์ ได้รับคัดเลือกให้เป็นนักร้องเพื่อบันทึกแผ่นเสียงของราชบัณฑิตยสภา เมื่อซ้อมไปได้ไม่นานนัก ท่านสังเกตเห็นว่า นักร้องผู้นี้เริ่มจะแตกเนื้อหนุ่มพานเริ่มขึ้น และจะร้องอัดเสียงไม่ได้ ต้องรีบหานักร้องอื่นสำรองไว้ ซึ่งเวลานั้นไม่ค่อยมีใครจะเห็นด้วยกับท่าน ครั้นถึงเวลาอัดเสียง เหนี้ยว ตูริยพันธุ์ ก็ไม่สามารถร้องเพลงได้ เพราะเสียงแตกและแหบเครือ จำเป็นต้องหยุดร้องไประยะหนึ่ง ต่อมาภายหลังนักร้องผู้นี้มีน้ำเสียงกังวานไพเราะมากและเป็นนักร้องของกรมศิลปากรที่ได้รับความนิยมสูงท่านหนึ่ง แสดงว่าท่านมองเห็นเหตุอันเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้และรู้วิธีแก้ไขทำให้การเรียนรู้ดำเนินก้าวหน้าไปจนเป็นผลสำเร็จจึงดงาม

คุณลักษณะเช่นนี้ทำให้ท่านสามารถเลือกบทเรียน ถ่ายทอดสิ่งที่ควรสอน หรือมอบหมายงานให้ปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับบุคลิกภาวะของผู้เรียนแต่ละคน

8.1.2.3 รู้ประวัติพื้นเพเดิมและประสบการณ์ในอดีตของผู้เรียน

ครูมนตรี ตราโมท มีศิษย์มากมายหลายรุ่น ท่านจะคอยติดตามผลงานหรือฟังข่าวคราวความเคลื่อนไหวของศิษย์ทั้งหลายอยู่เสมอ พฤติกรรมหรือเรื่องราวต่าง ๆ ของศิษย์มักอยู่ในความทรงจำของท่านอย่างดี แม้เวลาจะผ่านไปนานหลายปี

ด้วยคุณลักษณะข้อนี้ ทำให้ท่านสามารถส่งเสริมและชักนำศิษย์ไปในทางที่เหมาะสม ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ดีของครูอีกข้อหนึ่ง ดังที่ท่านเคยบอกปราชญ์ สาราณวงศ์ ว่า ท่านเฝ้าติดตามดูเด็กคนนี้เป็นเวลาถึง 30-40 ปีว่าจะพัฒนาตัวเองได้อย่างไร จนกระทั่งประสบผลสำเร็จในวิชาชีพ คือ เป็นผู้อำนวยการวิทยาลัยนาฏศิลป์ เป็นผู้อำนวยการกองศิลปศึกษา กรมศิลปากร (ตำแหน่งในปัจจุบันคือ ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ไทยของวิทยาลัยนาฏศิลป์) ทั้งนี้เพราะท่านได้พยายามส่งเสริมและสนับสนุนให้ศิษย์ผู้นี้เรียนรู้งานด้านบริหารด้วย (ปราชญ์ สาราณวงศ์, สัมภาษณ์ 23 สิงหาคม 2539)

8.1.2.4 รอบรู้ลึกซึ้งและเชี่ยวชาญชั้นเยี่ยมในสิ่งที่สอน

โดยทั่วไป ความรอบรู้ลึกซึ้งของครูในศาสตร์ที่ตนสอนนั้น ถือเป็นคุณสมบัติเบื้องต้นที่สำคัญมากของผู้ที่จะเป็นครู โดยเฉพาะครูทางด้านศิลปศึกษาจะต้องมีวิชาดีหรือฝีมือดีเป็นสิ่งสำคัญมากที่สุด และจะต้องมีประสบการณ์ถึงขั้นเชี่ยวชาญซึ่งจะก่อให้เกิดการหยั่งรู้เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ได้ สมัยก่อนจึงมีผู้เสาะแสวงหาครูที่มีวิชาดีเพื่อฝากตัวเป็นลูกศิษย์กันมาก เพราะการเรียนศิลปศึกษาให้บรรลุถึงขั้นเป็นศิลปินอาชีพได้เป็นเรื่องละเอียดอ่อน จะต้องอาศัยครูชี้แนะเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ต่าง ๆ กลเม็ดเด็ดพราย หรือวิธีการแสดงที่มีสุนทรียภาพสูง รวมทั้งอบรมสั่งสอนในเรื่องของความเชื่อและแนวปฏิบัติที่พึงยึดถือด้วย

พื้นภูมิความรู้ของครูมนตรี ตราโมท นักไปทางด้านดุริยางคศิลป์ ท่านสามารถเล่นเครื่องดนตรีได้เกือบทุกชนิด ที่ถนัดมากเป็นพิเศษคือ ระนาดทุ้ม แม้เครื่องดนตรีสากล ท่านก็เคยฝึกหัด คือ แตรวงและคลาริเน็ต ท่านเป็นนักดนตรีที่ได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งในราชสำนักและนอกราชสำนัก จึงได้รู้ ได้เห็น ได้ฟังมามาก และยังจำได้แม่นยำด้วย นอกจากนี้ท่านได้พยายามศึกษาด้วยตนเองโดยใช้การสังเกต และใช้หลักที่เรีบนรู้อย่างดีแล้ว เป็นฐานในการศึกษาเรื่องอื่น ๆ ที่ยังไม่รู้ เช่น การเล่นจะเข้ ท่านคิดได้ไม่ถนัดนัก แต่ท่านสามารถบอกเพลงต่อเตี๋ยว่าให้คนจะเข้ได้ ระหว่างที่ต่อเพลง ท่านก็สังเกตไปด้วยว่าผู้เล่นใช้สายอย่างไร ดีอย่างไร (มนตรี ตราโมท, สัมภาษณ์ 12 พฤษภาคม 2531 อ้างถึงใน สงบศึก ธรรมวิหาร, 2536: 128) ด้วยวิธีการดังกล่าว ท่านได้สั่งสมเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ต่าง ๆ อย่างกว้างขวางและทันสมัยอยู่เสมอ โดยเฉพาะทางด้านคีตศิลป์ นาฏศิลป์ และวรรณศิลป์

ความรอบรู้ลึกซึ้งและเชี่ยวชาญชั้นเยี่ยมด้านนาฏดุริยางคศิลป์นี้
ปรากฏให้เห็นชัดจากบทบาทของท่านในฐานะต่าง ๆ กัน ดังนี้

1. ในฐานะศิลปินแห่งชาติ ท่านได้รับยกย่องเชิดชูเกียรติเป็น
ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย) เมื่อปีพ.ศ. 2528 สะท้อนให้เห็นคุณลักษณะ
ของท่านว่าเป็นผู้มีความสามารถและเชี่ยวชาญในศิลปะแขนงดนตรีไทยอย่างแท้จริง และเป็นที่
ยอมรับในวงการต่าง ๆ
2. ในฐานะผู้ประกอบพิธีไหว้ครู ท่านจะทำหน้าที่อ่านโองการ
ไหว้ครู ซึ่งถือว่าเป็นบุคคลสำคัญสูงสุดของเหล่าศิลปินในวงการนี้ หรือกล่าวได้ว่าเป็นครูศิลปินที่
สมบูรณ์ และท่านยังเป็นผู้คนแรกที่สามารถประกอบพิธีไหว้ครูได้ทั้งดนตรีไทยและโขน-ละคร
แสดงว่า ท่านมีคุณสมบัติทั้งพร้อมด้วยวิยวุฒิ คุญวุฒิ และบารมีที่สูงยิ่ง
3. ในฐานะราชบัณฑิต และราชบัณฑิตที่ปรึกษา แสดงว่าท่าน
รอบรู้และแตกฉานในด้านนาฏดุริยางคศิลป์เป็นอย่างยิ่ง ท่านเคยได้รับมอบหมายให้เขียนบทความ
ลงในสารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ระหว่างพ.ศ. 2498-2535 และท่านได้รับแต่งตั้งร่วม
เป็น "คณะกรรมการทำสารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย" ของราชบัณฑิตยสถาน นับเป็นเวลากว่า 10
ปี ในการทำงานของคณะกรรมการดังกล่าว ได้นำตำราต่าง ๆ ที่ท่านแต่งไว้มาเป็นต้นแบบ และ
หากมีข้อสงสัย ท่านจะเป็นผู้ตอบปัญหาและเป็นผู้ตัดสินปัญหาทั้งหลาย (สมภพ ภิรมย์, 2539: 105)
ม.ล. จิราบุ นพวงศ์ ราชบัณฑิตที่ปรึกษา (2539: 101)

ได้กล่าวยกย่องครูมนตรี ตราโมท ไว้ว่า

...ท่านอาจารย์มนตรี ตราโมท เป็นทั้งศิลปินแห่งชาติและราชบัณฑิต จึงเป็นผู้ที่
ทรงเกียรติอย่างยิ่ง เพราะผู้ที่เป็นทั้งศิลปินแห่งชาติและราชบัณฑิตด้วยนั้นมีไม่กี่คน
ท่านอาจารย์มนตรีมีความรู้และมีมือคืออย่างยิ่งในศิลปะการดนตรี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ทางดนตรีไทย ผมได้ยินว่าท่านได้แต่งเพลงไทยไว้เป็นสมบัติของดนตรีไทยหลายเพลง
ท่านอาจารย์มนตรีเจริญยิ่งด้วยวิยวุฒิและเป็นที่รักที่เคารพของราชบัณฑิตโดยทั่วๆ ไป...

4. ในฐานะนักประพันธ์เพลง ผลงานของท่านเป็นที่ยอมรับใน
ระดับนานาชาติ ท่านจึงได้รับรางวัล ASEAN Awards Culture Communication &

Literary Works (ASEAN) สาขา Performing Arts เมื่อปีพ.ศ. 2530 ท่านแต่งเพลงไทยไว้ทุกประเภท รวมทั้งสิ้นไม่น้อยกว่า 200 เพลง และแต่งเพลงไทยสากลได้รางวัลชนะเลิศ 2 ครั้ง เพลงของท่านเป็นที่นิยมร้องและบรรเลงทั่วไป หลายเพลงกลายเป็นเพลงอมตะในยุคปัจจุบัน และได้รับการบรรจุไว้ในหลักสูตรของวิทยาลัยนาฏศิลป์ทั่วประเทศ ผู้ที่แต่งเพลงได้ดีและมีชื่อเสียงเป็นที่ยกย่องในต่างประเทศเช่นนี้ ต้องมีความรู้ในหลักการประพันธ์เพลงอย่างลึกซึ้งถึงแก่นแท้ ไม่ว่าจะเป็นหลักการแต่งทำนองเพลง ทำนองร้อง หรือบทร้อง รวมทั้งจะต้องมีความเชี่ยวชาญและมีสุนทรียภาพทางศิลปะในระดับสูงมากอีกด้วย

5. ในฐานะผู้นำทางด้านวิชาการ ท่านได้ผลิตผลงานเชิงวิชาการด้านดุริยางคศิลป์ คีตศิลป์ และนาฏศิลป์ หลายรูปแบบอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะผลงานประเภทหนังสือหรือบทความแพร่หลายมากและเป็นประโยชน์ต่ออนุชนรุ่นหลังที่จะได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง เนื้อหาสาระเจาะลึกถึงศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นและครอบคลุมไปจนถึงศิลปวัฒนธรรมของนานาชาติ คุณภาพของผลงานเหล่านี้มีความแม่นยำถูกต้อง เชื่อถือได้ เป็นที่ยอมรับในวงการศึกษาระดับทั่วประเทศ ตำราหลายเล่มยังใช้สอนอยู่ในปัจจุบัน เช่น หลักวิชาดุริยางคศาสตร์ไทย ภาควิชาการ ศัพท์สังคิต การละเล่นของไทย เป็นต้น ท่านเป็นผู้บุกเบิกการสอนภาคทฤษฎีดนตรีไทย คีตศิลป์ และนาฏศิลป์ในระบบโรงเรียน เป็นผู้วางหลักสูตรภาคศิลปศึกษาของวิทยาลัยนาฏศิลป์ ตั้งแต่ยังใช้ชื่อว่าโรงเรียนนาฏศิลป์ นอกจากนี้ท่านได้รับเชิญเป็นอาจารย์พิเศษสอนเกี่ยวกับดนตรีไทย บทละครไทย ภาษาไทย ในสถาบันอุดมศึกษาชั้นนำหลายแห่ง ผลงานของท่านเหล่านี้มีคุณค่าสูง สะท้อนให้เห็นว่า ท่านมีความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งแทบตลอดทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ตลอดจนมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการยกระดับมาตรฐานทางการศึกษาของวิชาชีพนี้ให้สูงขึ้นและพัฒนาคุณภาพทางวิชาการให้ก้าวหน้าทันสมัย มีความเป็นนานาชาติ รวมความว่าท่านมีความเป็นผู้นำและมีความเป็นเลิศทางวิชาการด้านนี้อย่างแท้จริง

เมื่อพิจารณาถึงธรรมเนียมในข้อที่ว่าด้วยพหูสูตมีองค์ 5 หรือคุณสมบัติที่ ทำให้ควรได้รับชื่อว่าเป็นพหูสูต คือ ผู้ได้เรียนรู้มาก หรือคงแก่เรียน พระราชวรมุนี (ประยูรชโย) (2528: 201) อธิบายไว้ดังนี้

1. พหูสูตา - ฟังมาก คือ ได้เล่าเรียนสดับฟังมาก
2. ธตา - จำได้ คือ จับหลักหรือสาระได้ ทรงจำความไว้

แม่นยำ

3. วจสา ปริจิตา - คล่องปาก คือ ท่องบ่นหรือใช้พูดอยู่
เสมอจนแคล้วคล่อง จัดเจน
4. มนसानุเปกจิตา - เพิ่งขึ้นใจ คือ ใส่ใจนึกคิดพิจารณาจน
เจนใจ นึกถึงครั้งใดก็ปรากฏเนื้อความสว่างชัด
5. วิทยุยา สุปฏิวิธธา - ขบได้ด้วยทฤษฎี หรือแทงตลอดคดีด้วย
วิทยุ คือ มีความเข้าใจลึกซึ้ง มองเห็นประจักษ์แจ้งด้วยปัญญา ทั้งในแง่ความหมายและเหตุผล
จะเห็นว่า ครูมนตรี ตราโมท มีคุณสมบัติครบถ้วนทั้ง 5 ประการ
จึงกล่าวได้ว่า ท่านเป็นพหุสูตทางด้านนาฏดุริยางคศิลป์ เป็นครูที่ "รู้รอบ รู้กว้าง และรู้ลึก" ใน
สิ่งที่สอนอย่างถ่องแท้ คุณลักษณะข้อนี้ จึงเป็นคุณลักษณะพิเศษของท่านที่ทำให้ท่านแตกต่างจาก
ครูอื่นอย่างยากที่จะหาครูศิลปินใดในสมัยนี้มาเทียบได้ ดังที่ สมคิด วิชาญชัย อธิบดีกรมศิลปากร
(2539: 112) ได้กล่าวสรรเสริญว่า "ท่านเป็นยอดแห่งครู เป็นที่รวมแห่งศาสตร์ทางดนตรีไทย
ซึ่งหาบุคคลร่วมสมัยเทียบเคียงได้ยากยิ่ง" และ ธนิต อยู่โพธิ์ ได้เขียนคำสรรเสริญครูมนตรี
ตราโมท ไว้ในคำนำของหนังสือศัพท์สังคีต เมื่อพ.ศ. 2507 ว่า

...นายมนตรี ตราโมท เป็นผู้มีความรู้แตกฉานในเรื่องดนตรีไทยมาตั้งแต่ต้นจนทาง
ราชการยกย่องให้เป็นศิลปินพิเศษในกรมศิลปากร ในปัจจุบันก็เป็นที่ยกย่องกันว่าเป็น
ปรมาจารย์ทางดนตรีไทย และเป็นครูผู้ใหญ่ที่นำพาพิธีไหว้ครูและครอบไหว้แก่ศิษยานุศิษย์
ทั้งในกรมศิลปากรและภายนอกเป็นประจำปี นับว่าเป็นผู้สามารถให้ความรู้ทางดนตรี
ให้เป็นประโยชน์อย่างดีโดยปราศจากอคติแก่ศิษยานุศิษย์และแก่ราชการตลอดมา จึง
เป็นบุคคลที่ควรแก่การยกย่องสรรเสริญโดยแท้...

คุณลักษณะข้อนี้แสดงถึงความเป็นครูที่ดีของครูมนตรี ตราโมท และ
เป็นที่ประจักษ์แก่ศิษย์ทั้งหลาย สร้างความเคารพและศรัทธาในตัวครูมนตรี ตราโมท เป็นอันมาก
ดังที่จิรัส อางฉรงค์ (สัมภาษณ์, 11 เมษายน 2539) กล่าวว่า "ผมเลื่อมใสท่านหลายอย่าง
เวลาท่านพูดอะไร มันถูกใจ เหตุผลที่ท่านอ้างเพลงนั้นต้องเป็นอย่างนั้นอย่างนั้น อธิบายแล้วเข้าใจ
ไม่ต้องพูดมาก มองแล้วสว่าง" และอีกตอนหนึ่งว่า "ในเรื่องหลักวิชา ผมเชื่อท่านคนเดียวจริง ๆ
ไม่ใช่เป็นลูกศิษย์แล้วเชื่อ แต่ 90% กว่าขึ้นไป มีหลักมีเกณฑ์เป็นอย่างนั้นอย่างนี้"

8.1.2.5 มีความเป็นเลิศทางวิชาการหลายด้านที่เกี่ยวข้องกับ

นาฏดุริยางคศิลป์

นอกจากครุมนตรี ดร.ราโมท จะมีความรอบรู้ลึกซึ้งและเชี่ยวชาญ หรือมีความเป็นเลิศทางวิชาการในระดับสูงทางด้านดุริยางคศิลป์ คีตกศิลป์ นาฏศิลป์ ดังได้กล่าวแล้วในข้อ 8.1.2.4 ท่านยังมีความเป็นเลิศทางวิชาการอีกหลายด้าน ซึ่งเห็นได้ชัดจากบทบาทของท่านในฐานะต่าง ๆ ดังนี้

1. ในฐานะนักอักษรศาสตร์ ท่านได้รับการยกย่องให้ได้รับพระราชทานปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อปีพ.ศ. 2523 ท่านได้ถ่ายทอดความรู้ด้านนาฏดุริยางคศิลป์ภาคปฏิบัติออกมาเป็นลายลักษณ์อักษรด้วยสำนวนเฉพาะตัวของท่าน ใช้คำธรรมดา สั้น ๆ ไม่เป็นเยื่อ เข้าใจง่าย และเห็นจริงได้ สามารถเลือกใช้ถ้อยคำที่เหมาะสมกับเวลาและเนื้อที่โดยรักษาใจความสำคัญของเรื่องไว้ได้ครบถ้วน ทั้งนี้ก็ด้วยปัญหาที่แตกฉานทางภาษาของท่าน ซึ่งครุคนตรีไทยน้อยคนนักที่จะทำเช่นนี้ได้ นอกจากนี้ท่านยังได้รับรางวัลพระเกี้ยวทองคำ ซึ่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ประกาศเกียรติคุณของท่านตอนหนึ่งว่า "บทเพลงและบทประพันธ์ของอาจารย์มนตรี แสดงถึงอัจฉริยภาพในการใช้ภาษาไทยได้เป็นอย่างดียิ่ง" อันนี้ย่อมแสดงว่าท่านมีความสามารถสูงมากทางด้านวรรณศิลป์

2. ในฐานะนักวิจัย ท่านได้รับการยกย่องให้เป็นนักวิจัยดีเด่นสาขาปรัชญา (ด้านคีตกศิลป์) จากสภาวิจัยแห่งชาติ เมื่อปีพ.ศ. 2529 เพราะกว่าที่ท่านจะสร้างสรรค์ผลงานแต่ละชิ้นที่ทรงคุณค่าได้นั้น ท่านจะต้องศึกษาค้นคว้าจากหลักฐานต่างๆ เช่น โบราณคดี โบราณวัตถุ ภาพศิลปวัตถุ พงศาวดาร วรรณคดี รวมทั้งมนุษยวิทยา นำข้อมูลเหล่านั้นมาวิเคราะห์แล้วคิดประดิษฐ์ผลงานศิลปะขึ้น จากนั้นนำไปทดลองใช้ มีการปรับปรุงแก้ไขจนเป็นที่พอใจ เมื่อนำออกแสดงก็มักได้รับความนิยมน้อย่างแพร่หลาย อาทิ การวิจัยในการแต่งเพลงระบำพันธุ์น ระบำชุมนุมเผ่าไทย ระบำโบราณคดี 5 สมัย ซึ่งระบำชุดนี้จะมีสำเนียงเพลงเปลี่ยนไปแต่ละสมัยและใช้วงดนตรีที่สร้างขึ้นใหม่ตามหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบ

3. ในฐานะนักประวัติศาสตร์ ท่านได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในยุคสมัยต่าง ๆ ทั้งของไทยและของประเทศเพื่อนบ้านอย่างกว้างขวาง เพื่อนำมาใช้อ้างอิงหรือเป็นแนวคิดในการสร้างสรรค์ผลงานต่าง ๆ เช่น บทความในสารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน บทละครอิงประวัติศาสตร์ นิทานประวัติศาสตร์ประกอบ

สังคีต ได้แก่เรื่อง สามกษัตริย์ เจดีย์ไชยมงคล เจดีย์สามองค์ อภินิหารพระร่วง บ้านชวยเหลา (เกร็ดพงศาวดารจีน) เป็นต้น ผลงานเหล่านี้แสดงถึงความรอบรู้ในระดับนานาชาติด้วย และโดยเหตุที่ท่านมีอายุยืนนานถึงห้าแผ่นดิน มักจะมีผู้มาขอสัมภาษณ์หรือซักถามเรื่องราวในอดีตอยู่เสมอ ท่านมีความจำที่ประเสริฐยิ่ง สามารถที่จะลำดับเวลา เชื่อมโยงเหตุการณ์ได้อย่างดี ท่านจะบอกตรง ๆ ว่าอันไหนแน่ใจ อันไหนไม่แน่ใจ ทำให้สะดวกต่อการบันทึกเรื่องราวมาก จึงมีผู้ยกย่องว่าท่านเป็น "ตำราประวัติศาสตร์ที่เยี่ยมที่สุด" (พูนพิศ อมาตยกุล, 2527: 9)

4. ในฐานะนักนิเทศศาสตร์ ท่านได้ก้าวเข้าสู่วงการวิทยุกระจายเสียงตั้งแต่ยุคแรกที่มีการกระจายเสียงเริ่มขึ้นในประเทศไทย และสร้างสรรค์ผลงานออกสู่มวลชนมาโดยตลอดไม่น้อยกว่า 40 ปี บทบาทของท่านมีมากมาย กล่าวคือ ท่านเป็นเจ้าของคณะ "ตรีศิลป์" ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดี ผลิตละครวิทยุและนิทานสังคีตสำหรับเด็ก รวมแล้วไม่ต่ำกว่า 30 เรื่อง ซึ่งแต่ละเรื่องท่านทำหน้าที่เป็นทั้งผู้เขียนบท ผู้บรรจเพลง ผู้แสดง และผู้บรรเลงดนตรีประกอบการแสดง นอกจากนี้ท่านยังเป็นผู้จัดรายการวิทยุเพื่อการศึกษาทางด้านนาฏดุริยางคศิลป์ หลากรายการ ซึ่งท่านเขียนคำบรรยายและดำเนินรายการเอง ดังรายละเอียดที่ได้กล่าวแล้วในบทที่ 3 และบทที่ 7 ผลงานเหล่านี้ ท่านมุ่งที่จะให้ผู้ฟังทุกเพศทุกวัยได้รับทั้งความรู้ ความบันเทิง และคติสอนใจ แสดงให้เห็นว่าท่านเป็นนักนิเทศศาสตร์ที่มีความสามารถรอบด้าน มีประสบการณ์เงินจัดทางด้านการจัดรายการวิทยุ และรับผิดชอบต่อสังคมในการผลิตรายการที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อผู้ฟังทุกระดับ

ยิ่งครูมนตรี ตรีอาโมท มีความเป็นเลิศทางวิชาการและมีประสบการณ์หลายด้านมากเพียงไร ก็ยังเป็นเครื่องมือส่งเสริมการเรียนการสอนของท่านให้ดียิ่งขึ้น เพราะท่านสามารถจะสอนองค์ความรู้ใหม่หรือเทคนิควิธีที่ท่านได้จากประสบการณ์ตรงของท่าน หรือยกตัวอย่างอุทาหรณ์มาแล้ว ทำให้ผู้เรียนเกิดความสนใจและเข้าใจบทเรียนได้ลึกซึ้งมากขึ้น ด้วยเหตุนี้การเรียนการสอนของท่านจึงแตกต่างจากครูอื่นที่มีประสบการณ์น้อย

8.1.2.6 มีความสามารถในการบูรณาการความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ

ดังได้กล่าวแล้วว่า ครูมนตรี ตรีอาโมท เป็นผู้รอบรู้ลึกซึ้งในศาสตร์หลายแขนง โดยเฉพาะในศาสตร์ทั้ง 4 แขนง คือ ดุริยางคศิลป์ คีตศิลป์ นาฏศิลป์ และวรรณศิลป์

วิชาการทางด้านศิลปะการแสดงทั้ง 4 แขนงนั้น มีความสัมพันธ์
 เกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด ทั้งนี้เพราะนาฏศิลป์จะแสดงออกได้ ต้องอาศัยวรรณศิลป์ คีตศิลป์ หรือ
 ดุริยางคศิลป์ เข้าไปประกอบอย่างใดอย่างหนึ่ง จะเกิดขึ้นเองโดยตรงย่อไม่ได้ ส่วนคีตศิลป์ก็
 ต้องอาศัยวรรณศิลป์เป็นสำคัญเพื่อสื่ออารมณ์และบอกเรื่องราวต่าง ๆ นอกจากนี้ครุมนตรี ตราโมท
 (2538ค: 28) เห็นว่าวรรณศิลป์ในส่วนที่เป็นกวีนิพนธ์กับดุริยางคศิลป์ มีรูปร่างเป็นพี่น้องฝาแฝดกัน
 คือ มีทั้งประโยค วรรค ตอน สัมผัส จังหวะ ทุก ๆ อย่างมีเหมือนกันหมด เพียงแต่ตัวสัมผัสหรือ
 ตัวประโยคเป็นคนละแบบเท่านั้น อย่างวรรณศิลป์ก็อาจสัมผัสอักษร สัมผัสสระ แต่ดุริยางคศิลป์
 การแต่งเพลงก็มีสัมผัสทำนองด้วยเสียงสูง ๆ ต่ำ ๆ เช่นกัน หรืออาจกล่าวได้ว่า ระบบการ
 เรียงร้อยเสียงเป็นวรรณกรรมดนตรี

ครูศิลปินส่วนมากมักจะรอบรู้หรือเชี่ยวชาญเฉพาะสาขาใดสาขา
 หนึ่งที่ตนสอนเท่านั้น หรือรู้บ้างในศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกัน เช่น ครูพิพากย์อาจจะเชี่ยวชาญทางด้าน
 ปฏิบัติ สอนได้ทุกเครื่องมือ แต่ไม่ถนัดสอนร้อง (คีตศิลป์) หรือบางท่านเชี่ยวชาญด้านดุริยางคศิลป์
 สามารถประพันธ์เพลงได้ไพเราะ แต่ไม่สามารถประพันธ์บทร้อง (วรรณศิลป์) ได้ สำหรับ
 ครุมนตรี ตราโมท นอกจากมีความรู้ ความเข้าใจในสิ่งที่สอนอย่างลึกซึ้งว่าเป็นอย่างไรแล้ว ยัง
 สามารถเชื่อมโยงความรู้ทั้งหลายเข้าด้วยกัน สร้างองค์ความรู้หรือผลิตผลงานชิ้นใหม่ได้ ดัง
 จะเห็นได้ชัดในการแต่งเพลงประกอบระบำต่าง ๆ อาทิ พ็อนม่านมงคล อาศัยปัญญาที่เปรี๊ยะปราด
 และความเชี่ยวชาญเชิงดุริยางคศิลป์ คีตศิลป์ นาฏศิลป์ และวรรณศิลป์ ท่านได้บูรณาการความรู้
 เหล่านี้และถ่ายทอดออกมาเป็นทำนองเพลง ทำนองร้อง และบทร้อง สมบูรณ์ครบถ้วน นำออก
 แสดงในละครเรื่องราชาธิราช ตอนสมิงพระรามอาสา เมื่อปีพ.ศ. 2495 รวม 112 รอบ จาก
 ผลงานทำนองเพลงม่านมงคลนี้ ทำให้ท่านได้รับรางวัลเสาศาอากาศทองคำอีกด้วย ในหมู่นักฟัง
 เพลงไทยสากลรู้จักเพลงนี้อย่างดีในชื่อเพลงม่านมงคลและเพลงไม่รักไม่ว่า

ยิ่งไปกว่านั้น ผู้ที่สามารถจะบูรณาการความรู้ต่าง ๆ ได้ดี จะต้อง
 รู้จักเลือกใช้อย่างเหมาะสมด้วย ท่านมักจะเปรียบเทียบกับให้ฟังว่า "ให้มีความรู้มากมายเท่าไร
 ก็ตาม แต่ถ้าใช้ไม่เป็น ก็เหมือนกับมีเงิน ใช้ไม่เป็น คือ ไม่รู้จักหยิบใช้" (ปราณี สาราวงศ์,
 สัมภาษณ์, 23 สิงหาคม 2539) ในเรื่องนี้ จิรัช อาจณรงค์ (สัมภาษณ์, 11 เมษายน 2539)
 ได้กล่าวยกย่องท่านว่า "ครูในสมัยก่อนมีหลายคนที่เก่ง ๆ ที่ได้เพลงเท่าท่าน หรืออาจจะมากกว่า
 ท่าน แต่การที่จะหยิบมาใช้ให้เหมาะสมแต่ละอัน ไม่มีใครสู้อาจารย์มนตรีได้เลย" ดังจะเห็นได้ชัด

จากการเลือกเพลงที่ใช้บรรเลงในละครเรื่องมโหรีรา ตอนที่น่ามโหรีราจะต้องรำบุษายัญ ท่านเห็นว่า ส่วนวนเพลงเร็วสำเนียงแขกเพลงหนึ่งที่ครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) แต่งไว้สำหรับบรรเลงต่อในเพลงเรื่องแขกไทรนั้น สามารถเปลี่ยนเครื่องประกอบจังหวะมาเป็น โทนและกลองชาตรีได้ จังหวะและลีลาที่เหมาะสมที่จะรำตอนนี้ เพลงเร็วดังกล่าวเกือบจะไม่มีใคร รู้จักแล้วเพราะว่างเว้นจากการเล่นมานาน ท่านได้เลือกเพลงนี้มาบรรจุให้นางมโหรีรารำ ตั้งชื่อ ว่า "แขกบุษายัญ" เพราะของเดิมมิได้ตั้งชื่อเพลงไว้ (มนตรี ตราโมท, 2524: 48) จะเห็นว่าการที่ท่านได้นำเพลงเก่าที่ใกล้จะเลือนหายไปจากความทรงจำกลับมาใช้ใหม่นั้น เท่ากับท่านได้ช่วยรักษาเพลงมิให้สูญไปได้อีกทางหนึ่ง ส่วนท่านนั้น ท่านผู้หญิงแล้ว สนิทวงศ์เสนี เป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้นอย่างสวยงาม การแสดงชุดนี้ได้ออกแสดงเป็นครั้งแรกที่โรงละครอนิลากร เมื่อปี พ.ศ. 2488 ได้รับความนิยมแพร่หลายมาก เมื่อนำไปแสดงที่ต่างประเทศก็เป็นที่ชื่นชอบ โดยเฉพาะในประเทศ จีนชอบมากที่สุด (แล้ว สนิทวงศ์เสนี, 2530: 32) ต่างประเทศได้ส่งคนเข้ามาเรียนเพื่อจะ กลับไปเผยแพร่ในประเทศของตนด้วย นับว่าเป็นผลงานที่ยอดเยี่ยมที่สุดชุดหนึ่ง

เช่นเดียวกับในปีพ.ศ. 2500 ท่านได้นำเพลงตอนท้ายของ เพลงด้อมคำขของครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ซึ่งเดิมมิได้ตั้งชื่อไว้ มาบรรจุ เป็นเพลงประกอบระบำม้าโดยเพิ่มเติมวรรคหน้าขึ้นต้นและตอนท้ายสำคัญออก เพื่อให้เหมาะแก่การ แสดง และตั้งชื่อว่า เพลงม้าโขบก ระบำม้าชุดนี้ได้ออกแสดงครั้งแรกในละครเรื่อง รถมเสน ตอนรถเสนเลือกจับม้า (มนตรี ตราโมท, 2524: 48)

จะเห็นได้ชัดว่า ท่านรู้จักเลือกเพลงประกอบการแสดงและปรับ ใซ้อย่างเหมาะสมซึ่งก่อให้เกิดผลงานใหม่ที่ทรงคุณค่า กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ความรอบรู้ลึกซึ้งอย่าง กว้างขวางประกอบกับการรู้จักเลือกใซ้อย่างแนบคาย ถี่ถ้วน รอบคอบ เป็นส่วนสำคัญยิ่งที่ทำให้ ท่านสามารถบูรณาการความรู้ทั้ง 4 แขนงมาสร้างสรรค์ผลงานต่าง ๆ อันทรงคุณค่ามากมาย ไม่ว่าจะเป็นการแต่งเพลงประกอบระบำ การบรรจุเพลงประกอบการแสดงประเภทต่าง ๆ หรือ การเขียนบทโขนละครและบทวิทยุกระจายเสียง ดังได้กล่าวแล้วในบทที่ 5 และบทที่ 7

คุณลักษณะข้อนี้สะท้อนให้เห็นอย่างเด่นชัดถึงศักยภาพทางปัญญาอันสูงยิ่งของ ครูมนตรี ตราโมท ทั้งเฉียบแหลมและแนบคาย ซึ่งครูดนตรีไทยอื่น ๆ ในยุคนี้ไม่สามารถจะทำได้ดี เท่าท่าน เพราะฉะนั้น ท่านจึงเป็นที่พึ่งของศิษย์ทุกเมื่อ พร้อมทั้งจะสอน ให้คำปรึกษา แนะนำ และ ตอบข้อซักถาม แม้ท่านอธิบายเพียงสั้น ๆ ก็เข้าใจได้อย่างทะลุปรุโปร่ง

8.1.2.7 มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ขึ้นเยี่ยมที่ทันสมัย โดยยังคงรักษาความเป็นไทยไว้ได้

ในการปฏิบัติงานใด ๆ ก็ตาม ทั้งงานราชการและงานส่วนตัว ครุมนตรี ตราโมท จะต้องคิดริเริ่มสร้างสรรค์ผลงานใหม่ออกมาอย่างต่อเนื่อง บนพื้นฐานความคิดที่ว่า "ทุกสิ่งจะเป็นของคงที่อยู่ไม่ได้ ถ้าสิ่งใดอยู่คงที่ก็หมายความว่าสิ่งนั้นเสื่อม เหมือนกับน้ำที่ขังอยู่ในบ่อ ถ้าไม่มีหนทางที่จะไหลถ่ายเทเข้าออกได้ น้ำนั้นก็ตองเน่า" (มนตรี ตราโมท, 2538: 27) ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ไม่เพียงแต่มีความสำคัญต่อการสืบต่อทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่มีความสำคัญอย่างใหญ่หลวงต่อความอยู่รอดของศิลปวัฒนธรรมไทย เพราะความคิดเหล่านั้นจะต้องตั้งอยู่บนรากฐานแบบแผนเดิมด้วย จึงทำให้ลักษณะความเป็นไทยยังคงปรากฏชัดเจนออกมา ผู้ที่จะสามารถคิดค้นแปลงหรือประดิษฐ์สิ่งใหม่ได้ จะต้องรู้สึกซึ่งถึงแก่นแท้หรือรากฐานเดิมของสิ่งนั้น ๆ เป็นอย่างดี และจะต้องสั่งสมข้อมูลที่เป็นประโยชน์ไว้มากมาย เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นต้นทางแห่งแนวคิดเชิงสร้างสรรค์ ข้อนี้จึงเป็นคุณลักษณะที่โดดเด่นมากของครุมนตรี ตราโมท อีกข้อหนึ่งซึ่งทำให้ศิลปวัฒนธรรมของชาติได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าตลอดมาเป็นลำดับ

ในการผลิตผลงานใหม่ของครุมนตรี ตราโมท นอกจากท่านจะคิดประดิษฐ์ด้วยภูมิปัญญาของท่านแล้ว ท่านได้นำแนวคิดของบุคคลสำคัญหลายท่านมาสืบทอดหรือปรับใช้ด้วย จึงเกิดมีผลงานแปลกใหม่ สืบต่อกันมาอยู่เสมอ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือ

ด้านการละคร เป็นที่ทราบกันดีว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับการศึกษามาจากประเทศอังกฤษ ทรงโปรดปรานการละครเป็นพิเศษ ได้ทรงริเริ่มละครพูดตามแบบตะวันตก และทรงปรับปรุงละครพูดให้ขยายแยกออกไปเป็นละครต่างๆ เช่น ละครพูดสลัปลา เป็นละครพูดที่สอดแทรกเพลงร้อง ละครสังคีต ละครที่มีพูดและร้องเป็นการดำเนินเรื่อง ละครร้อง ละครที่ดำเนินเรื่องด้วยเพลงร้องเป็นสำคัญ และการแสดงที่เรียกว่า ละครปริศนา เป็นการแสดงหลาย ๆ อย่างรวมแล้วเป็นคำสุภาพิต (มนตรี ตราโมท, 2520: 7) ครุมนตรี ตราโมท ได้สืบทอดวิธีการแสดงละครต่าง ๆ ดังกล่าวไว้ได้ทั้งหมด ซึ่งเห็นได้จากบทละครวิหุ ท่านได้แต่งบทละครพูดสลัปลาเรื่องอิหลุขลุขลุขลุขลุ แต่งบทละครสังคีตเรื่องแก้วอรุณ มะปรางวีว เป็นต้น นอกจากนั้น ท่านได้นำแนวพระราชดำริของการแสดง "ละครสังคีต" ไปสร้าง "นิทานสังคีต" หลายเรื่องเพื่อถ่อมเกล้าจิตใจเขาวชนทั่วประเทศ เช่น จุลวัน วนาวัน พระรถอาหรับ สมุทรโฆษ เป็นต้น ซึ่งผู้ฟังนิยมชมชอบเป็นอันมาก

ด้านละครดึกดำบรรพ์ ในสมัยรัชกาลที่ 5 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงปรับปรุงปีพาทย์ประกอบการแสดงละครดึกดำบรรพ์ให้มีเสียงไพเราะนุ่มนวล มีม้องหุ่ย 7 เสียง บรรเลงเทียบกับเบส (bass) ของฝรั่ง มีร้องประสานเสียงคล้ายแบบตะวันตก เพลงในจังหวะ 3/4 แบบเพลงวอลท์ (waltz) ก็เกิดมีขึ้นในละครประเภทนี้ (มนตรี ตราโมท, 2526: 17) ครูมนตรี ตราโมท ได้นำแนวพระดำริมาดัดแปลงใช้ คือ นำจังหวะแบบตะวันตกมาใช้ในเพลงไทยชื่อว่าเพลง "อัสวลิลา" ท่านได้ประดิษฐ์ทำนองเพลงนี้ให้เป็นลักษณะการเต้นของม้า จากเพลงม้ารำ 2 ชั้น กับเพลงม้าย่อง 2 ชั้นของเก่า โดยใช้จังหวะ 6/8 ตามทฤษฎีดุริยางค์สากล (มนตรี ตราโมท, 2534-2535: 14823) ถ้านำไปบันทึกเป็นโน้ตสากล อัตราของตัวโน้ตในบทเพลงคือ 6/8 (ห้องหนึ่งมีเข็บบิด 1 ชั้น 6 ตัว) นักดนตรีไทยบางท่านที่ไม่เคยชินกับจังหวะแบบนี้ก็อาจตีผิดจังหวะได้ ดังที่ท่านเคยได้ยินนักดนตรีบางคนบรรเลงไม่ถูกต้อง ท่านบอกว่า "เขาคีตกแปดไม่เป็น" (อ้างถึงใน ศิลป์ ตราโมท, 2539: 219) เพลงไทยจังหวะแบบนี้เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2501 ได้ใช้แสดงและบรรเลงกันมาจนปัจจุบันนี้

ทางด้านดนตรี ในเพลงตับเรื่องรามเกียรติ์ ศักดิ์พรหมศาสตร์ ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มีการบรรจุเพลงหน้าพาทย์ "ตระนิมิต" สำหรับใช้ร้องในตอนอินทรีชดแปลงกายไว้ด้วย ซึ่งแต่โบราณมาเพลงหน้าพาทย์มีแต่ทำนองเพลงเท่านั้น ไม่มีทางร้อง ครูมนตรี ตราโมท ได้สืบทอดแนวคิดดังกล่าว โดยท่านได้แต่งทางร้องเพลงหน้าพาทย์ขึ้นอีกหลายเพลง เพื่อใช้ประกอบการแสดงโขนละครหรือใช้ร้องในโอกาสสำคัญ ๆ เช่น เพลงตระบองกัน เพลงชานาญ เป็นต้น ยิ่งกว่านั้น ท่านได้ริเริ่มนำเพลงหน้าพาทย์ซึ่งเป็นเพลงมงคลมาใช้บรรเลงประกอบการชกมวยพระพรหรือร่าอวยพรอีกด้วย ทำให้เพลงหน้าพาทย์มีโอกาสใช้แพร่หลายมากขึ้น และมีผู้สืบสานแนวคิดของท่านจนบัดนี้ (รายละเอียดเรื่องนี้ได้กล่าวแล้วในบทที่ 5)

ครูมนตรี ตราโมท สามารถเชื่อมโยงแบบแผนเก่ากับแบบแผนใหม่เข้าด้วยกันได้อย่างดี โดยการนำศิลปะการแสดงของเก่ามาปรับปรุงแก้ไขใหม่ หรือดัดแปลงให้เหมาะสมกับยุคสมัย และให้ทันกับความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีสมัยใหม่ เกิดผลงานทางศิลปะแบบใหม่ที่ได้มาตรฐานและเป็นที่ยอมรับแพร่หลาย ดังนี้คือ

ด้านการเขียนบท เมื่อกรมศิลปากรได้ฟื้นฟูการแสดงโขนละคร ขึ้นโดยจัดแสดงให้ประชาชนชม ณ โรงละครอนศิลปากรเป็นประจำนั้น จำเป็นต้องมีการ

ปรับปรุงบทเก่าที่เคยใช้แสดงมาหลายยุคหลายสมัย เพื่อให้เหมาะแก่โอกาสและความสามารถของผู้แสดง บทละครนอกบางเรื่อง เช่น ราชาราช ตอนสมิงพระรามอาสา ถ้าแสดงไปตามบทเดิมอาจบ๊วยคึกเกินไป ไม่เหมาะกับความต้องการของผู้ชมสมัยนั้น ก็จะต้องพิจารณาแก้ไขตัดทอนและแต่งสำนวนกลอนขึ้นใหม่ โดยพยายามอย่างปึงที่จะรักษารสนิยมทางศิลปะของเดิมที่นิยมกันว่าดีไว้ (ธนิต อยู่โพธิ์, 2509: 17) บางครั้งผู้ชมนักขอร้องให้กรมศิลปากรจัดแสดงโขนให้จบในครั้งเดียว ก็จะต้องแต่งบทและปรับปรุงเรื่องขึ้นใหม่ เรียกว่า ชุดพระรามเดินดง โดยรักษาศิลปะที่เป็นหลักใหญ่ของโขนไว้ครบถ้วน มีทั้งทำพระ ทำนาง ทำยักษ์ ทำลิง ทำตรวจพลยกทัพของยักษ์ของลิง และทำรบ (ธนิต อยู่โพธิ์, 2507: 198) ครูมนตรี ตราโมท เป็นผู้หนึ่งที่มีมักจะได้รับมอบหมายให้ปรับปรุงบทที่ใช้แสดง ท่านจะทำหน้าที่ทั้งจัดแบ่งองค์ แต่งบทบางตอน ตรวจแก้บทและบรรจุเพลง ตลอดมา ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ท่านเป็นผู้สามารถดัดแปลงแบบแผนเก่าให้เกิดเป็นแบบแผนใหม่ได้อย่างเหมาะสม

สืบเนื่องจากการเขียนบทเพื่อแสดงในโรงละครอนศิลปากร ครูมนตรี ตราโมท ได้ปรับปรุงการเขียนบทแบบใหม่ขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับเทคโนโลยีของแต่ละสมัย นั่นคือ บทละครวิทยุกระจายเสียง ซึ่งมีทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นละครร้อง ละครรำ ละครพูด สลับรำ ละครล้อ ละครสังคีต ละครพันทาง หรือละครประวัติศาสตร์ ท่านมิได้หยุดเพียงเท่านั้น หากแต่ได้พัฒนาปรับปรุงต่อไปอีกจนทำให้เกิด บทนิทานสังคีต บทนิทานพันทาง และ บทนิทานประวัติศาสตร์ประกอบสังคีตมากมาย สำหรับแสดงทางวิทยุกระจายเสียงเป็นประจำ ต่อมาเมื่อมีสถานีโทรทัศน์เกิดขึ้น ท่านก็ได้เขียนบทละครสำหรับแสดงทางโทรทัศน์ขึ้นอีก อาทิ สีกเกี้ยวทพระเจ้าสายน้ำผึ้ง เป็นต้น ผลงานของท่านจึงทันสมัยอยู่เสมอ

การแสดงละครในยุคที่นายธนิต อยู่โพธิ์ เป็นอธิบดีกรมศิลปากร มักจะแทรกกระบวนท่าต่าง ๆ อยู่แทบทุกเรื่อง ครูมนตรี ตราโมท ได้รับมอบหมายจากอธิบดีให้ประพันธ์เพลงระบำและบทร้องขึ้นใหม่มากมายยิ่งกว่าผู้ใด แม้จะเป็นงานในหน้าที่ราชการ ท่านก็ทุ่มเททำเต็มกำลังความสามารถด้วยใจรักในศิลปะ ท่านจะคิดเรื่องเพลงตลอดเวลา ไม่ว่าจะเดินขึ้นลงบันได ก็ฮัมเพลง บายมนอน มือก็เคาะจังหวะที่หัวเตียง แม้ยามที่ท่านเล่นไพ่ตองกับเพื่อนฝูงใกล้ชิด เช่น หลวงไพเราะเสียงซอ (อุน คุรยะชีวิน) ครูละเมียด จิตตเสวี ครูทองดี สุจริตกุล ท่านเล่าว่า "พอคลื่นไฟไปบิ๊บ น้มนางนกกบุง" เพลงระบำนกกบุงหรือมยุราภิรมย์ก็เกิดขึ้นในวงไฟตั้งแต่ตอนนั้น (ดนตรี ตราโมท, บรรยาย 24 กรกฎาคม 2538)

ราชวงมาตรฐาน เป็นศิลปะการแสดงอีกชุดหนึ่งที่ครุมนตรี ตราโมท ได้นำศิลปะท้องถิ่นมาดัดแปลงปรับปรุงให้ทันสมัย เพื่อสนองนโยบายของรัฐ จนกลายเป็น แบบแผนใหม่ที่ได้รับการนิยมนิยมจากประชาชนแพร่หลายเป็นอันมากจนทุกวันนี้ กล่าวคือ ในปีพ.ศ. 2487 รัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มอบให้กรมศิลปากรพิจารณาปรับปรุงการเล่น ราชโขนใหม่ (ชนิด อยู่โพธิ์, 2500: 90) จมื่นมานิตยน์เรศวร หัวหน้ากองการสังคีตสมัยนั้น มี คำสั่งให้ครุมนตรี ตราโมท แต่งเพลงร้องให้เข้ากับจังหวะโขน ท่านจึงได้ปรับปรุงทำนองเพลง และเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการเล่นใหม่ เฉพาะทำนองเพลงที่ท่านแต่งไว้มีทั้งสิ้น 6 เพลง คือ งามแสงเดือน ชาวไทย ราชามาชิมารา คินเดือนหงาย ดวงจันทร์วันเพ็ญ และดอกไม้ของชาติ ส่วนทำรา ครุณาฤศิลป์ได้ประดิษฐ์ทำขึ้นอย่างงดงามถูกต้องตามแบบฉบับของนาฏศิลป์ไทย กำหนด ไว้เป็นแบบฉบับและแม่ท่า เปลี่ยนชื่อใหม่จากที่เรียกว่า "ราชโขน" มาเป็น "ราชวง"

ในปีพ.ศ. 2525 กรมศิลปากรและธนาคารกรุงเทพ จำกัด ได้ ดำริที่จะสร้างเพลงขึ้นเป็นอนุสรณ์ในงานฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี ครุมนตรี ตราโมท จึงได้แต่งเพลงสมโภชพระนคร เภา ขึ้นทั้งทำนองเพลงและบทร้อง เพลงนี้ท่านมิได้นำเพลง 2 ชั้น หรือชั้นเดียวของเก่ามาแต่งขยายขึ้นแต่อย่างใด แต่ได้แต่งใหม่เป็นเพลงประเภทหน้าทับปรบไก่ มี 2 ท่อน ท่อนที่ 1 มี 4 จังหวะ ท่อนที่ 2 มี 5 จังหวะ รวมเป็น 9 จังหวะ สมกับที่ งานสมโภชนี้มีขึ้นในรัชกาลที่ 9 และเพลงนี้แต่งขึ้นเพื่อสมโภชพระนคร ท่านจึงได้แทรกทำนอง อันเป็นสัญลักษณ์ของงานพระราชพิธี เช่น ทำนองเห่เรือ ทำนองเพลงพญาเดิน และทำนองแตรสังข์ ไว้ด้วย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2536: 294) นับว่าเพลงนี้แสดงให้เห็นถึงความสามารถชั้นเยี่ยม ของท่านในการแต่งเพลงให้กลมกลืนกับยุคสมัยโดยยังคงรักษาความเป็นไทยให้ปรากฏอย่างชัดเจน

ในปี พ.ศ. 2530 เป็นปีศุภมงคลอันยิ่งใหญ่ ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ 5 รอบ ครุมนตรี ตราโมท ซึ่งมีอายุ 87 ปี ได้ ประพันธ์เพลงใหม่โรดมหาราชขึ้น สำหรับทุกเกล้าฯ ถวายเฉลิมพระเกียรติในปีนั้น เพลงนี้ท่านได้ คิดริเริ่มการแต่งเพลงแนวใหม่ โดยใช้ทำนองเพลงพระราชนิพนธ์ใกล้รุ่งกับเราสู้ มาสมมติเป็น เพลง 2 ชั้น แล้วแต่งขยายขึ้นตามแบบแผนการแต่งเพลงไทย แต่ตั้งใจที่จะรักษาเค้าเพลง พระราชนิพนธ์ไว้ให้ใกล้ที่สุดนอกจากบางประโยคที่จำเป็นต้องห่างไปบ้าง ส่วนทำนองเพลงที่ท่าน เนิมีทั้งทางพื้น ที่เก็บได้ เป็นอิสระและเก็บโดยบังคับทำนอง ทางกรอ ทางลูกล่อลูกขัดในแบบต่าง ๆ และทางลักจังหวะประสมประสานกันไป ในตอนท้ายเพลง ท่านได้อัญเชิญทำนองเพลงพระราชนิพนธ์

สายฝนมาใส่ไว้อีก 3 ประโยค เพื่อให้มีทำนองจังหวะวอลท์ผสม แตกต่างจากเพลงไทยทั้งหลาย (มนตรี ตราโมท, 2530: 26) เพลงนี้จึงเป็นเพลงที่มีลักษณะเฉพาะ เป็นแบบฉบับของตนเอง และบ่งบอกให้รู้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 9 ได้เกิดเพลงเช่นนี้ขึ้น นับได้ว่าท่านมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล

ในการประกอบพิธีไหว้ครู นอกจากครูมนตรี ตราโมท จะสืบทอดหลักการ ความเชื่อ จารีตประเพณี ข้อประพฤติปฏิบัติตามแบบแผนเดิมแต่โบราณได้อย่างเคร่งครัดแล้ว ท่านยังปรับปรุงตำราโองการไหว้ครูให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามขึ้นมาอีกหลายอย่างเพื่อให้เหมาะกับสภาพปัจจุบัน เช่น การเรียกเพลงหน้าพาทย์ วิธีการครอบหมี่ วิธีการเจิม เป็นต้น (รายละเอียดเรื่องนี้ได้กล่าวแล้วในบทที่ 6)

จากผลงานของครูมนตรี ตราโมท ที่ได้กล่าวข้างต้น จะเห็นได้ชัดว่า ท่านเป็น "ต้นคิดชั้นเยี่ยมในทางศิลปะ" สมกับที่ท่านได้รับพระราชทานเหรียญคุณวุฒิมาลา เข็มศิลปวิทยา เมื่อปีพ.ศ. 2514 ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของท่านอยู่บนรากฐานของแบบแผนเดิม ผลงานที่พัฒนาขึ้นใหม่มีความทันสมัยและกลมกลืนเข้ากับสภาพสังคมแต่ละยุคจนถึงยุคปัจจุบัน ที่สำคัญคือยังคงลักษณะของความเป็นไทยไว้ได้ และสามารถสร้างความรื่นเริงบันเทิงใจของประชาชนได้อย่างดี สะท้อนให้เห็นว่า ท่านเป็นนักพัฒนาที่ก้าวหน้า ขณะเดียวกันก็เป็นผู้รักษาหลักวิชาการของไทยไว้ได้ มั่นคงโดยไม่เสื่อมไปตามกาลเวลา ด้วยคุณลักษณะพิเศษของท่านข้อนี้ ศิษย์จึงกล่าวยกย่องว่า ท่านเป็นครูที่ทรงภูมิปัญญาเลิศ ทำให้ศิษย์เกิดความยินดีและภาคภูมิใจที่จะรับสืบทอดแนวคิดและผลงานต่าง ๆ ของท่านให้คงอยู่สืบไปนานเท่านาน

8.1.2.8 ทำได้อย่างที่สอน คือ สอนศิษย์อย่างไร ครูก็ประพฤติปฏิบัติอย่างนั้นด้วย ครูมนตรี ตราโมท จึงเป็นตัวอย่างของครูศิลปินที่ดี ทำให้ผู้เรียนเกิดความศรัทธาในตัวผู้สอนและเชื่อมั่นในคุณค่าของคำสอน

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ การที่ครูมนตรี ตราโมท สอนศิษย์ทุกคนที่เรียนในโรงเรียนนาฏศิลป์ เรื่อง "การบำเพ็ญตนเป็นนักดนตรีที่ดี" ซึ่งเป็นบทเรียนบทหนึ่งในตำรา "ศูริยางคศาสตร์ไทย ภาควิชาการ" และท่านก็ปฏิบัติตามที่สอนได้จริงทั้ง 12 ข้อ ดังนี้

1. อุดสาหะ พยายามฝึกฝนตนเองทั้งทางฝีมือและความรู้

กว่าครูมนตรี ตราโมท จะเป็นนักดนตรีที่มีฝีมือดี สามารถเล่นเครื่องดนตรีได้เกือบทุกชนิด และแตกฉานเรื่องเพลงไทยนั้น ท่านต้องใช้ความอดุสาหะอย่างมาก

ในการเรียนรู้และฝึกซ้อมอย่างสม่ำเสมอเป็นเวลานาน ความพยายามในการศึกษาค้นคว้าทาง ด้านทฤษฎีดนตรีไทยและนาฏศิลป์อยู่ตลอดเวลาทำให้ท่านรอบรู้อย่างลึกซึ้งยากจะหาผู้ใดเทียบเคียง ได้ ท่านยังเป็นผู้บุกเบิกวิชาการด้านนี้และสามารถวางรากฐานที่มั่นคงให้แก่วิทยาลัยนาฏศิลป์ได้ เป็นผลสำเร็จ ความอุตสาหะของท่านที่กระทำอย่างต่อเนื่องหลายสิบปีนำมาซึ่งความสำเร็จในชีวิต อย่างสูงหลายด้าน ได้แก่ การดนตรีไทย การแต่งเพลงไทยและเพลงไทยสากล การเขียนบท โขนละคร การประพันธ์บทร้องและบทกวีต่าง ๆ การจัดรายการวิทยุกระจายเสียง เป็นต้น ท่าน จึงเป็นผู้เชี่ยวชาญทางดนตรีไทยของกรมศิลปากรและได้รับรางวัลเชิดชูเกียรติจากวงการต่าง ๆ มากมาย สมควรที่จะยกย่องท่านเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้มีความอุตสาหะพยายามอย่างสูง

2. คึงใจจริง ทั้งในเวลาเรียนและเวลาบรรเลง

ศิษย์ทั้งหลายยอมรับว่า ผลงานตลอดชีวิตที่ยาวนานของครูมนตรี ตราโมท เป็นประจักษ์พยานที่ดีที่สะท้อนให้เห็นถึงความตั้งใจจริงของท่านอย่างมากต่อการเรียน และการแสดงดนตรีไทย รวมทั้งการอนุรักษ์ พิณพู่ เปียแนฟร์ และถ่ายทอดความรู้ด้านนี้

3. กล้าหาญ ไม่สะทกสะท้าน กระตาคอภายในเวลาบรรเลง ครูมนตรี ตราโมท ได้ฝึกฝนตนเองจนเกิดความมั่นใจและ

กล้าหาญที่จะแสดงความสามารถจนได้รับเลือกเป็นนักดนตรีในวงตามเสด็จ และท่านยังกล้าหาญในการ ประพันธ์เพลงตั้งแต่อายุเพียง 20 ปี ซึ่งน้อยคนนักจะกระทำได้ ส่วนความกล้าหาญในการ ทำงานนั้น ท่านได้หลักการจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำรารงราชานุภาพว่า "ถ้า ทำอะไรแล้ว ไม่ต้องกลัวผิด ทำไปก่อน ผิดแล้วแก้ทีหลัง ถ้ากลัวผิดก็ไม่ไ้ทำ" (ญาติ ตราโมท, บรรยาย 24 กรกฎาคม 2538) ท่านจึงกล้าที่จะนำเสนอผลงานแนวแปลกใหม่และทันสมัยออกสู่ สาธารณชนอยู่เสมอ ผลงานส่วนใหญ่ของท่านได้รับการสืบทอดตลอดมาจนถึงทุกวันนี้

4. รื่นเริง นักดนตรีต้องไม่หงอยเหงา ต้องทำตัวให้เบิกบาน

รื่นเริงอยู่เสมอ แต่ไม่ใช่หัวเราะพร่ำเพรื่อที่เรียกว่า หน้าเป็น

ครูมนตรี ตราโมท ได้เผชิญปัญหาอุปสรรคมากมายทั้งในชีวิต ครอบครัวยและหน้าที่การงาน แต่ท่านไม่เคยเครียด บุคคลที่ใกล้ชิดหรือรู้จักท่านจะแลเห็นท่านมีแต่ ความสุข จิตใจเบิกบาน ท่านไม่เคยกล่าวร้ายใคร มีแต่ให้พร (สิริชัยชาญ พิภพจำรูญ, 2539: 173) ท่านจึงมีอารมณ์รื่นเริงอยู่เป็นประจำ

5. มารยาท ต้องมีกิริยา วาจา เรียบร้อย ทั้งในหมู่คณะและกับคนภายนอก รู้จักที่สูงที่ต่ำ กาลเทศะ ไม่ทะนงตนและส่อตัวเอง

ครูมนตรี ตราโมท ได้รับการอบรมสั่งสอนในเรื่องการประพฤติปฏิบัติตนในสังคมมาอย่างดีจากการใช้ชีวิตในกรมมหรสพและมีโอกาสได้เรียนรู้มากขึ้นจากการสมาคมกับบุคคลหลายระดับทั้งในและนอกราชสำนัก ท่านจึงเป็นผู้มีกิริยามารยาทงาม วาจาสุภาพ อ่อนน้อมถ่อมตน และได้รับความเคารพนับถือจากผู้ใหญ่หรือผู้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงาน ตลอดจนศิษย์ทั้งหลาย

6. หน้าที่ ต้องระวังรักษาอย่าให้เสียได้ ตลอดจนหน้าที่ภายในวงบรรเลง คือ เครื่องดนตรีชนิดใดมีหน้าที่อย่างไร ก็ต้องทำให้เรียบร้อย ไม่ให้บกพร่องหรือก้าวก่ายกัน

อันวิธีการบรรเลงของไทยนั้น ผู้บรรเลงแต่ละคนนอกจากจะต้องจำเพลงที่จะบรรเลงให้แม่นยำแล้ว ยังต้องรู้หน้าที่ของตนว่าเครื่องดนตรีที่ตนเล่นนั้นมีหน้าที่อย่างไร เช่น ม้องวงใหญ่จะต้องเป็นผู้ดำเนินทำนอง อันเป็นหลักให้ผู้อื่นฟัง เนื้อเพลงนั้นได้ถนัดชัดเจน ระนาดทุ้มหรือซออู้ก็มีหน้าที่บรรเลงทยอยล้อเข้าไปกับทำนองเพลง เพื่อกระตุ้นเตือนให้ยังเกิดความครึกครื้นรื่นเริงขึ้น ฯลฯ ท่านได้เห็นบ้านแก่นักดนตรีทุกคนว่าขณะที่จะบรรเลงเครื่องดนตรีชนิดใดก็ให้ระลึกถึงหน้าที่ของเครื่องดนตรีชนิดนั้นทันทีและปฏิบัติไปตามหน้าที่ของเครื่องชนิดนั้นโดยเคร่งครัด เช่น เป็นคนม้องวงใหญ่ก็อย่าไปตีเก็บจนจะไปแย่งหน้าที่ของม้องวงเล็ก เป็นคนม้องวงเล็กก็อย่าไปใช้ทำนองยั่วเข้าหลอกล้อ สกัคหน้าสกัคหลัง อันเป็นหน้าที่ของระนาดทุ้ม (มนตรี ตราโมท, 2538: 54-55) ปัจจุบันการบรรเลงดนตรีไทยเปลี่ยนแปลงไปมาก ส่วนใหญ่นักดนตรีมักไม่รู้จักหน้าที่ของตน จึงบรรเลงได้ไม่ไพเราะ ท่านปรารภกับศิษย์เสมอว่า ทำไมเขาจึงบรรเลงอย่างนั้น ไม่ได้เรียนหรือไม่รู้ หรือครูเขาสอนกันมาอย่างนั้น ท่านเห็นว่า ดนตรีจะดีได้ อยู่ที่ความไพเราะ และบรรเลงให้คนฟัง ไม่ใช่บรรเลงเพื่อความสนุกของผู้บรรเลงเองเพียงอย่างเดียว (สิริชัยชาญ ทักจำรูป, 2539: 174) การรู้จักหน้าที่ตนจึงเป็นสิ่งสำคัญของนักดนตรีที่ดี

นอกเหนือจากหน้าที่ดังกล่าวแล้ว ครูมนตรี ตราโมท ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่สำคัญ ๆ ของทางราชการมาโดยตลอด ท่านพยายามปฏิบัติหน้าที่ทั้งหลายอย่างเต็มความสามารถและประสบผลสำเร็จด้วยดี แม้ในหน้าที่ของครูหรือหน้าที่ของผู้ประกอบพิธีไหว้ครูนั้น ท่านมีความรับผิดชอบและซื่อตรงต่อหน้าที่จนวาระสุดท้าย

7. ตรงต่อเวลา เวลาเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด
เราคอยเขาคิดกว่าให้เขาคอยเรา

ท่านเป็นผู้ตรงต่อเวลาถึงแม้ว่าจะประกอบกิจการงานใด ๆ โดยเฉพาะการสอนในชั้นเรียน ท่านจะเข้าสอนและเลิกสอนตรงเวลาทุกครั้ง แม้ในการเขียนบทความเป็นตอน ๆ ลงพิมพ์ในวารสารต่าง ๆ ท่านจะส่งต้นฉบับตรงเวลาเสมอซึ่งผิดกับนักเขียนอื่น ๆ ดังจะเห็นได้จาก ธนิต อยู่โพธิ์ (2527 อ้างถึงใน พอ...ครู, 2539: 242) กล่าวว่า "คุณมนตรีเขียนเรื่องศัพท์สังคตลงในวารสารศิลปากรและก็เขียนติดต่อสม่ำเสมอ ไม่ต้องไปคอยเตือน ไม่ต้องไปคอยพินอปปิเทา ไม่ต้องอ้อนวอนเหมือนนักเขียนอื่น ๆ ผู้ที่เคยผ่านงานทางหนังสือพิมพ์จะเข้าใจดี" เช่นเดียวกับการเขียนเรื่อง "ตริยศาสตร์" ลงในวารสารกะดังทอง นายสาทิศ อินทรกำแหง ผู้เป็นบรรณาธิการ ได้เขียนชมเชยคุณมนตรี ตราโมท ไว้ในคอลัมน์เปิดผนึก ฉบับที่ 21 เดือนมิถุนายน 2498 ว่า "เรื่องดนตรีที่ลงอยู่เสมอได้ก็เพราะคุณมนตรี ตราโมท ส่งเรื่องตรงเวลาได้ดีเหลือเกิน" (อ้างถึงใน กษพร ตราโมท, 2538: 18) ท่านจึงเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้ที่ตรงต่อเวลาเสมอ

8. สามัคคี บ่อมเป็นอุปกรณแห่งความสำเร็จของกิจการ
ทั้งหลาย ยิ่งการดนตรี ยิ่งต้องการสามัคคีมากที่สุด

ท่านกล่าวไว้ว่า "ไม่ว่ากิจการใดๆ เมื่อได้ชื่อว่าเป็นการกระทำที่เรียกว่า "หมู่" แล้ว กิจการนั้นจะต้องยึดมั่นในความพร้อมเพรียง ต่างคนต่างปฏิบัติหน้าที่และคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีสามัคคีธรรมอย่างมั่นคง จึงจะบรรลุผลสมความมุ่งหมายโดยสมบูรณ์ได้" (มนตรี ตราโมท, 2538ข: 55) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการบรรเลงเพลงหมู่ ต้องการความสามัคคีของเหล่านักดนตรีและนักร้องอย่างมาก จึงจะเกิดความไพเราะ กรณีที่ผู้หนึ่งผู้ใดในวงเกิดหลงลืมพลาดพลั้งขึ้นมาโดยเฉพาะผู้นำวงหรือผู้เป็นหลักของวง อันอาจทำให้การแสดงเลียบหายไป ผู้บรรเลงร่วมในวงต้องรีบทำหน้าที่ช่วยเหลือทันทีโดยไม่ว่าจะเป็นกรรท้าวท่ายหน้าที่แต่อย่างใด ในข้อนี้ วงการดนตรีไทยต่างยอมรับว่าคุณมนตรี ตราโมท ดำรงตนอยู่ในสามัคคีธรรม วางตนอยู่เหนือการแบ่งแยกในเชิงแข่งขัน และไม่ว่าจะเป็นที่ศรัทธาจากสำนักใดท่านจะปฏิบัติต่อศิษย์เสมอกัน ก่อให้เกิดความรักใคร่กลมเกลียวกันในหมู่ศิษย์

9. จันติ (เป็นอุปกรณของความสามัคคีอันหนึ่ง) ต้องมีความอดทนในการปฏิบัติงาน ให้อภัยซึ่งกันและกันเมื่อไม่ถูกใจต่างๆ อันเกิดจากเพื่อนฝูงในหมู่คณะ

ความอดทน เป็นสิ่งจำเป็นที่นักดนตรีทุกคนพึงมี นับตั้งแต่เริ่มฝึกหัดดนตรีเบื้องต้นไปจนเบื่องปลาย เพราะต้องหมั่นฝึกฝนตนเองให้เกิดทักษะที่คล่องแคล่วแม่นยำในการบรรเลงอยู่เสมอ ต้องอดทนต่อปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติงาน รวมทั้งอดทนต่อคำวิพากษ์วิจารณ์ของผู้ชมผู้ฟังหรือผู้ร่วมงาน ครูมนตรี ตราโมท ประกอบกิจการงานทั้งหลายตลอดชีวิตของท่านด้วยขันติธรรม บังท่านเข้าสู่วัยชรา บังต้องใช้ความอดทนสูงต่อหลายสิ่งหลายอย่างเพื่อที่จะเผยแพร่และผดุงรักษาไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ในเรื่องความอดทนนี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช (2527 อ้างถึงใน พอ...ครู, 2539: 258) ได้กล่าวสรรเสริญครูมนตรี ตราโมท ว่า "เป็นคนที่มีขันติและโสรจจะอย่างบัง มีขันติต่อความไม่รู้ ซึ่งบางครั้งนำโมโหความไม่รู้ของคน คือใครจะไปซักถามหรือจะไปพูดอะไรขัดแย้งกับท่าน ท่านก็ทนได้" ท่านยังอดทนได้แม้กระทั่งมีผู้นำเพลงที่ท่านแต่งไปดัดแปลงหรือบรรเลงผิดไปจากเจตนารมณ์ของท่าน ซึ่งท่านได้ปรารภกับศิษย์ว่า "เขานำเพลงของเราไปบรรเลงนะ นับว่าดีแล้ว" (สิริชัยชาญ พักจำรูญ, 2539: 175)

10. ใจนักกีฬา ในการถกเถียงกันด้วยวิชาการก็ดี ในการประชันขันแข่งก็ดี ต้องมีใจนักกีฬา ไม่ถือเอามาเป็นข้อเคียดแค้นผูกโกรธไว้ หรือพยายามไม่เอาเยี่ยงเหยียบคอบขามผู้แพ้ ผู้แพ้ไม่เสียใจหรือโกรธเคือง ต้องพยายามแก้ไขข้อบกพร่องที่แพ้แล้วถือเอาที่เอาชนะเป็นความรู้ใส่ตัว

วงการดนตรีไทยสมัยนี้ เมื่อมีการประชันพิพาทย์กันมักมีเรื่องถกเถียง โกรธเคือง หรือถึงขั้นตีกัน เพราะฉะนั้น ครูมนตรี ตราโมท จึงได้สอนให้นักดนตรีมีใจนักกีฬา รู้จักแพ้ รู้จักชนะ การประชันสมัยนี้แตกต่างกับสมัยที่ครูยังอยู่ในวัยหนุ่มอย่างมาก ซึ่งครูมนตรี ตราโมท (2538ข: 93) ได้เล่าว่า

...การประชันขันแข่งดนตรีพิพาทย์กันในสมัยนั้น ทุกวงและทุกคน ทั้งเจ้าของวง ครูและนักดนตรี ต่างมีจิตใจเป็นนักกีฬากันดีจริง ๆ เขามุ่งประชันขันแข่งกันแต่ในทางฝีมือและความรู้ความสามารถกันอย่างเดียว ใครแพ้ใครชนะก็เป็นแต่เรื่องของฝีมือและความสามารถ หากได้มีจิตใจผูกโกรธพยายามทอามาตกันอย่างไรไม่ แม้การประชันขันแข่งนั้นจะไม่มีการตัดสิน ครูและตัวผู้บรรเลงเองเขาต่างรู้ตัวของตัวเขาว่าแพ้หรือชนะ เพราะเขารู้จักพิจารณางานที่ปฏิบัติของตนเปรียบเทียบกับของผู้อื่นได้ โดยเที่ยงตรง ไม่มีมานะหิฐิที่จะถือว่า "ของฉันต้องดีกว่า" เสมอ...

ครูมนตรี ตราโมท เห็นว่า หากนักดนตรีมีใจนักกีฬาในการ
ประชันแล้ว จะเกิดประโยชน์ทั้งสองฝ่าย เพราะเป็นหนทางที่นักดนตรีจะได้พัฒนาและทดสอบฝีมือ
และความสามารถของตนเอง ขณะเดียวกันก็ได้ศึกษาเรียนรู้กลเม็ดเด็ดพรายจากนักดนตรีสำนักอื่น
อันเป็นการเพิ่มพูนสติปัญญาให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น

11. งานกับอารมณ์อย่างรวมกัน ถึงแม้จะมีอารมณ์ทุกข์โศกหรือ
กลัดกลุ้มด้วยเหตุใดก็ตาม หากถึงเวลาทำงาน ต้องเอาอารมณ์นั้นแยกทิ้งไว้เสียต่างหาก ทำงาน
และรื่นเริงไปตามเหตุการณ์ อีกอย่างหนึ่งแม้จะมีบุคคลที่โกรธเคืองกันมาในเรื่องส่วนตัวอย่างไร
ก็ตาม เมื่อมีหน้าที่ (เหตุ) ให้ต้องทำงานร่วมกัน เช่น ร่วมกันบรรเลงหรือร่วมกันแสดงละคร ต้อง
ถือเอาหน้าที่ที่ต้องร่วมมือร่วมกำลังกันนี้เป็นเกณฑ์ ส่วนอารมณ์ซึ่งโกรธเคืองกันไม่ต้องคำนึงถึง

ฉะนั้น นักดนตรีจะต้องควบคุมอารมณ์ของตนให้ได้ เพื่อมิให้เสีย
สมาธิและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างดี ครูมนตรี ตราโมท สามารถหยุดอารมณ์ได้อย่างรวดเร็ว
ไม่ว่าจะดีใจ เสียใจ โกรธ ท่านมักพูดเสมอว่า "ไม่ให้ความโกรธ ความไม่พอใจมาควบคุมอารมณ์
ไม่ให้มาเกาะเราจนเกินไป" (พจนตรัย ตราโมท, 2539: 203) ด้วยเหตุนี้ท่านจึงปฏิบัติงาน
ทั้งหลายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

12. อุทิศตนเพื่อศิลปะ ในสมัยก่อนศิลปินผู้มีอาชีพในศิลปะทาง
โขนละครฟ้อนรำและดนตรีพิพาทย์มักได้รับการดูถูกเหยียดหยามอย่างมากว่าเป็น "พวกเดินกินรำกิน"
อันที่จริงแล้วศิลปินเหล่านี้เป็นผู้จรรโลงรักษาศิลปวัฒนธรรมล้ำค่าของแผ่นดินไทยซึ่งเท่ากับรักษา
ความเป็นไทยของชาติไว้ นั่นเอง ดังนั้น ชื่อนี้ ครูมนตรี ตราโมท จึงสอนว่านักดนตรีมีหน้าที่ทำ
ความสุขสบาย รื่นเริงให้แก่โลก เราก็ต้องอุทิศตนให้แก่โลก ปฏิบัติหน้าที่ของเราไปโดยไม่ต้องท้อ
ถอย ใครจะดูถูกดูหมิ่นอย่างไร เราไม่ต้องคำนึงถึง ผู้ทำคุณก็ต้องทำความดีของตนไป จะไป
กังวลอะไรกับคำเนรคุณซึ่งเป็นความไม่ดีของอีกฝ่ายหนึ่ง (ลิริชัยชาญ พักจำรูญ, 2539: 176)

ครูมนตรี ตราโมท มีปณิธานมุ่งมั่น จริงจัง ทุ่มเททั้งชีวิตให้กับ
งาน อุทิศตนต่อการผดุงรักษาและสร้างสรรค์ศิลปะของชาติให้ยั่งยืนยาวนาน โดยไม่ท้อถอยต่อ
อุปสรรคใด ๆ แม้หลังจากปีพ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ทางราชการจะไม่สนับสนุนยกย่องศิลปิน
เท่าที่ควร แต่ท่านก็สามารถสืบสานคุณค่าศิลปะแขนงนี้ไว้ได้อย่างควรแก่การภาคภูมิใจ

จะเห็นได้ชัดว่า คำสอนในการบำเพ็ญตนเป็นนักดนตรีที่ดีทั้ง 12 ข้อดังกล่าว
มีความสำคัญมากต่อการประพฤติปฏิบัติของเหล่าศิลปินทั้งหลาย เพราะเป็นหนทางนำไปสู่ความ

สำเร็จในวิชาชีพของทุกคน แม้บัณฑิตจะเป็นผู้แสดงออกทางศิลปะ แต่การที่จะได้ชื่อว่าเป็นนักดนตรีที่ดีนั้น หากไม่ใช่เป็นด้วยมีความสามารถในการบรรเลงอย่างยอดเยี่ยมอย่างเดียวไม่ หากจะต้องเป็นผู้มีคุณธรรมและเพียบพร้อมด้วยจริยวัตรที่งดงามอยู่เสมอ และคำสอนดังกล่าว สามารถนำไปใช้ในชีวิตรประจำวันเพื่อประกอบกิจการงานต่าง ๆ ได้อีกด้วย ประการสำคัญคือ ครูมนตรี ตราโมท ได้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนเองตามคำสอนเหล่านั้นจนประพฤติเป็นปกติหรือเป็นอุปนิสัยของท่าน ควรวที่นักดนตรีจะเอาอย่าง ด้วยคุณลักษณะข้อนี้ย่อมทำให้ศิษย์เคารพบูชาท่านอย่างจริงจัง

8.1.2.9 มีความบริสุทธิ์ใจในการสอนบนพื้นฐานแห่งความ เมตตากรุณา มุ่งหวังประโยชน์แก่ผู้อื่นหรือส่วนรวม เป็นที่ตั้ง โดยไม่หวังผลประโยชน์ตอบแทนส่วนตน

ชีวิตของครูมนตรี ตราโมท เป็นชีวิตที่เรียบง่าย กิจวัตรในแต่ละวันของท่าน มักเป็นไปเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นทั้งสิ้น ให้ความรักเมตตาแก่ศิษย์ เสมอกันไม่ว่าจะมาจากสำนักไหน เมื่อเกษียณอายุราชการแล้ว ท่านยังคงปฏิบัติหน้าที่สอนในสถาบันการศึกษาหลายแห่ง ใช้วิชาความรู้ความสามารถเฉพาะตัวช่วยเหลืองานราชการและงานส่วนบุคคลจนวาระสุดท้ายแห่งชีวิต โดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยยากลำบากของตนแม้ว่าท่านจะชราภาพมากแล้วก็ตาม ดังคำบอกเล่าของ สุนน ขำศิริ (สัมภาษณ์, 22 มีนาคม 2534 อ้างถึงใน สงบศึก ธรรมวิหาร, 2536: 144) ความตอนหนึ่งว่า

...อาจารย์มนตรีทุ่มเททั้งชีวิตให้กับงานนี้ ไม่ใช่เพียงแต่กรมศิลปากรหรือลูกหลาน ลูกศิษย์เท่านั้น ท่านได้แผ่เมตตาไปทั่วหมด บรรดามหาวิทยาลัยทั้งหลายที่เชิญท่านมา ท่านก็ไปด้วยเมตตา ทั้ง ๆ ที่ตอนนี้ท่านก็อายุ 91 เข้าไปแล้ว เราก็ภูมิใจในตัวอาจารย์ว่า ใจท่านเป็นพรหมจริง ๆ ท่านไม่ได้ถือตัว ใครเชิญท่านก็ไปลำบากยากเย็นอย่างไร ไม่เคบบ่น ไม่เคยปริปาก เต็มใจ แม้กระทั่งเรื่องส่วนตัว ใครเจ็บใครป่วยอย่างไร ก็ไปเยี่ยมถึงโรงพยาบาล ดาบก็ไปเผาทั้ง ๆ ที่สังขารก็ร่วงโรยเต็มที ท่านไปทุกที่ที่เชิญมา... วันที่ 28 เมษายน 2534 จังหวัดเพชรบุรี เราจะจัดงานไหว้ครู เรามีโครงการที่จะรวมศิลปินทางดนตรีของจังหวัดมารวมกัน และเชิญท่านไปเป็นประธาน เพื่อให้บัณฑิตภูมิใจว่ามีครูคนเดียวกัน งานนี้ท่านก็เต็มใจไป...

แม้ในงานราชการของราชบัณฑิตยสถาน ท่านมีอายุกว่า 90 ปีแล้ว ก็ยังอุตสาหะมาร่วมประชุมอยู่เสมอ เพื่อทำหน้าที่ตอบปัญหาและตัดสินปัญหา บ้างอายุเข้าปีที่ 95 ท่านก็นั่งรถเข็นมาร่วมประชุม จนกระทั่งป่วยหนักจึงมิได้มาอีก (สมภพ ภิรมย์, 2539: 105)

คุณลักษณะดังกล่าว ต้องอาศัยความรักในวิชาชีพครู ความอดทน และสติสัมปชัญญะเข้าไปประกอบอยู่ด้วยเสมอ และข้อมนนำมาซึ่งความเคารพนับถืออย่างสูงในตัวครูมนตรี ตราโมท อย่างแท้จริง ดังคำยกย่องจากบุคคลสำคัญในวงการต่าง ๆ คือ

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช (2527 อ้างถึงใน พ้อ...ครู, 2539: 258) กล่าวว่า "ลักษณะของครูมนตรีที่ผมเคารพนับถือตลอดมาก็คือ ความไม่มั่งก้าใหญ่ใฝ่สูง ทะเยอทะยาน และไม่มีความโอหังหรือหังการใด ๆ ต่อบุคคลที่มาติดต่อ"

ส. ศิวรักษ์ (2539: 146) กล่าวยกย่องท่านว่า "คุณมนตรีมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายตามแบบคนไทยอย่างเก่า ที่ได้เอาสันตดุริธรรมเป็นเจ้าเรือน ไม่ตื่นตามไปกับโลกธรรม"

ภาวาส บุนนาค อธิการบดีราชบัณฑิตยสถาน (2527 อ้างถึงใน พ้อ...ครู, 2539: 253) กล่าวว่า "ท่านเป็นคนไม่ถือชั้นวรรณะ ทุกคนยอมรับท่านไม่ว่าสำนักคนตรีฝ่ายไหน วงไหนก็ยอมรับทั้งนั้น ผมจึงมีความตื่นตันใจ ท่านเป็นศิลปินที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงยกย่อง พระองค์ท่านมีรับสั่งกับผม ผมยังกราบบังคมทูลว่า "อาจารย์มนตรีนั้นเกล้ากระหม่อมเห็นด้วยเกล้าว่า นักคนตรีทั้งปวงยอมรับ ไม่ว่าฝ่ายไหนที่จะไม่เคารพนับถือไม่มี"

พูนพิศ อมาตยกุล (2527: 9) กล่าวว่า "อาจารย์มนตรีเป็นยอดสุดของผู้เป็นครูโดยแท้ ไม่ใช่เพราะท่านเป็นคนสูงอายุเท่านั้น แต่ท่านเป็นนักคนตรีที่ไม่เหมือนใคร ท่านเป็นคนบริสุทธิ์ สะอาด เป็นผู้มีความสุจริต เป็นทั้งนักอ่าน นักเขียน และสามารถที่จะให้ความสว่างแก่อนุชนได้ไม่มีที่สิ้นสุด ได้คุยกับท่านครั้งใด ได้แต่ความรู้เสมอ ท่านมีเมตตาปราณี"

8.1.2.10 เป็นกัลยาณมิตรของศิษย์

ความประพฤติ ความเมตตากรุณา เชื้ออาหาร ที่ท่านแสดงออกต่อเหล่าศิษย์ ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น บ่อมเป็นส่วนประกอบสำคัญให้เกิดคุณลักษณะของครูที่ดีที่เรียกว่า "องค์คุณของกัลยาณมิตร" หรือ "กัลยาณมิตรธรรม 7" ซึ่งพระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) (2528: 238) อธิบายไว้ดังนี้

1. ปิโย นำรัก ในฐานะเป็นที่วางใจและสนิทสนม ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษา ได้ตาม
2. ครู นำเคารพ ในฐานะประพาศิสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย
3. ภาวนิโย นำเจริญใจ หรือน่ายกบ่อง ในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง
4. วศุตา จ รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไร อย่างไร คอบยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี
5. วจนกษโณม ออกทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถาม คำเสนอแนะวิพากษ์วิจารณ์ ออกทน ฟังได้ไม่เบื่อ ไม่ฉุนเฉียว
6. คมกัรณญจ กณิ กศุตา แดงเรื่องลึกล้ำได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป
7. โน จฏฐาเน นิโยชเย ไม่ชักนำในอฐาน คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย

โดยนัยนี้ บ่อมหมาบความว่า ครูมนตรี ตราโมท ได้ประพาศิตนเหมาะสมแก่ฐานะและโอกาส เป็นแบบอย่างในทางดำเนินชีวิตแก่ศิษย์ และเป็นเหตุให้ศิษย์ได้รับความเจริญรุ่งเรือง ความสัมพันธ์ของครูมนตรี ตราโมท ที่มีต่อศิษย์อยู่ในฐานะกัลยาณมิตร คือ ท่านทำตนให้เป็นที่รักของศิษย์ด้วยความเมตตากรุณา เต็มใจที่จะช่วยเหลือแนะนำศิษย์ พยายามสรรหากลวิธีและอุปายในการสอนที่จะช่วยให้ศิษย์เกิดการเรียนรู้อย่างได้ผลดีที่สุด ท่านมีหลักในการปกครองศิษย์ ศิษย์คนใดประพาศิไม่ถูกต้องเหมาะสม ท่านจะเรียกมาซักถาม กล่าวตักเตือนชี้แนะ และให้ถือภัย ส่วนศิษย์ที่ดี ท่านจะมอบหมายงานที่เหมาะสมให้ทำ เป็นการฝึกหัดทีละน้อย ๆ จนกระทั่งเชี่ยวชาญและสามารถพึ่งตนเองได้ ตลอดจนส่งเสริมศิษย์ให้ก้าวหน้าทั้งในด้านวิชาการ ด้านการบริหาร และด้านส่วนตัว ท่านจึงมีศิษย์มากมายที่มีชื่อเสียงหรืออยู่ในตำแหน่งหน้าที่การงานระดับสูง ศิษย์คนใดมีความสามารถมากหรือแม้มากกว่าท่าน ท่านก็ให้การยกย่อง ดังจะเห็นได้จากท่านกล่าวชมเชยเสรี หวังในธรรม ว่าเขียนบทได้ดีกว่าท่าน ความสัมพันธ์เช่นนี้เป็น การเพิ่มพูนกำลังใจ เพิ่มพูนแรงรักแรงศรัทธาให้แก่ศิษย์ ทำให้ศิษย์รู้ว่าครูสามารถเป็นที่พึ่งของตน

ครูกับศิษย์จึงผูกพันกันมาก ศิษย์ก็รักและเคารพท่านดุจบิดาผู้ให้กำเนิดตน ปินดีที่จะคอยปรนนิบัติรับใช้ท่านอย่างใกล้ชิดเมื่อมีโอกาส แม้เมื่อท่านจากไป ศิษย์ก็ยังเฝ้าอ้างและรำลึกถึงท่านด้วยความซาบซึ้งและภาคภูมิใจ ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวของศิษย์ต่อไปนี้

ปราณี สำราญวงศ์ (สัมภาษณ์, 3 สิงหาคม 2539) ซึ่งเรียกครูมนตรี ตรีวาท ว่า "พ่อ" ได้กล่าวว่า "พ่อเป็นครูจริง ๆ อยากจะเน้นว่า เป็นครูที่มีวิญญาญครูครบถ้วน การสอนนั้น ไม่ใช่สอนเพียงแต่ถ่ายทอดเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการสอนด้วยจิตและวิญญาญ... ตลอดเวลาพ่อรักเรา พอรักแล้วทดลองก่อนว่าคนที่จะให้จะรับได้ไหม ทดลองเห็นแล้วถึงให้ พ่อให้ก็เริ่มสอน เริ่มสร้าง หอสร้างแล้วนี่เสริม... ถ้าเป็นพ่อ ก็เป็นพ่อที่ใจดี มีเหตุผล ถ้าเห็นว่าทำอะไรไม่ถูกไม่ควร จะเรียกมาสอน มาถามจนกระทั่งเราได้คำตอบด้วยตัวของเราเอง"

เสรี หวังในธรรม (สัมภาษณ์, 18 มิถุนายน 2539) กล่าวว่า "ท่านเป็นครูที่แปลกมาก ประเสริฐ เป็นแบบลักษณะพิศบาโมกษ์ คือ เป็นทั้งครูและพ่อ ไม่ใช่เป็นครูอย่างเดียว เดียวก็พ่อ ให้ความเมตตาดี ท่านก็สนับสนุนส่งเสริม เป็นครูและพ่ออยู่ในคน ๆ เดียวกัน"

นัฐพงศ์ ไสวัตร (สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2539) กล่าวว่า "ท่านเป็นทั้งครูทั้งพ่อ ท่านเป็นกันเอง ลูกศิษย์ทั้งหลายก็เหมือนลูก ๆ หลาน ๆ เป็นกันเองในครอบครัว ผมเองก็รู้สึกกับท่านอย่างนั้นตลอด จะมึนงานภารกิจอะไร ผมก็เหมือนหนึ่งเป็นลูกเป็นหลานเช่นเดียวกัน จะมีกิจกรรมงานที่บ้าน ผมก็ไปช่วยท่าน"

คุณลักษณะความเป็นครูของครูมนตรี ตรีวาท ดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า

1. ครูมนตรี ตรีวาท ดำเนินรอยตามคุณลักษณะของพระพุทธเจ้าในฐานะที่ทรงเป็นบรมครู ท่านได้นำหลักธรรมหลายข้อมาใช้ในการดำเนินชีวิต เป็นแบบอย่างที่ดี และพยายามสั่งสอนอบรมศิษย์ให้ยึดมั่นปฏิบัติตาม ได้แก่ ขันติธรรม สามัคคีธรรม สันตุฎฐิธรรม องค์คุณของกัลยาณมิตร เป็นต้น

2. คุณลักษณะความเป็นครูที่ดีหลายประการของครูมนตรี ตรีวาท สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ท่านเป็นผู้ทรงภูมิรู้กว้างขวางและลึกซึ้ง ทรงภูมิปัญญาที่เฉียบแหลมและแบบคายนกปรด้วยภูมิธรรมอันประเสริฐ หรือเป็นผู้มีบารมีสูง ตลอดชีวิตที่ยาวนานถึงห้าแผ่นดิน ท่านได้

สร้างคุณประโยชน์นานัปการให้แก่ชาติอย่างใหญ่หลวง หากยิ่งที่จะหาบุคคลร่วมสมัยเทียบเคียงได้ ท่านจึงมีเพียงแต่เป็น "บุรุษนิยบุคคลด้านศิลปการดนตรีและเพลงไทย" เท่านั้น แต่นับได้ว่า ท่าน เป็น "ปราชญ์เมธีแห่งนาฏดุริยางคศิลป์ไทย" ของยุคนี้

3. คุณลักษณะพิเศษเฉพาะตัวที่ทำให้ครุมนตรี ตราโมท แตกต่างจากครุศิลปินอื่น ๆ ในยุคนี้ สรุปได้ดังนี้คือ

3.1 เป็นครูไทยที่ทันสมัย ถึงพร้อมด้วยคุณลักษณะของครูที่ดีตามแนวพุทธศาสนา

3.2 รอบรู้ลึกซึ้งและเชี่ยวชาญชั้นเยี่ยมในสิ่งที่สอน ทั้งด้านดุริยางคศิลป์ คีตศิลป์ นาฏศิลป์ และวรรณศิลป์

3.3 มีความเป็นเลิศทางวิชาการหลายด้านที่เกี่ยวข้องกับนาฏดุริยางคศิลป์ เป็นผู้นำทางวิชาการชั้นสูง

3.4 มีความสามารถบูรณาการความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ โดยเฉพาะทางด้านดุริยางคศิลป์ คีตศิลป์ นาฏศิลป์ และวรรณศิลป์

3.5 พัฒนาองค์ความรู้ไทยให้เหมาะสมกับยุคสมัยอยู่เสมอ ริเริ่มสร้างสรรค์ ผลงานใหม่ที่ทรงคุณค่าไว้มากมายหลายรูปแบบ โดยยังคงรักษาความเป็นไทยไว้ได้มั่นคง

3.6 ถ่ายทอดองค์ความรู้ไทย ด้วยวิธีการต่างๆ โดยเฉพาะวิธีวิทยาเฉพาะตัว โดยยึดหลักวิธีการสอนแบบไทยโบราณเป็นหลัก

8.2 หลักทั่วไปในการสอนของครุมนตรี ตราโมท

ในการศึกษารูปแบบความเป็นครูของครุมนตรี ตราโมท จำเป็นต้องคำนึงถึงหลักการสอน และวิธีสอนของท่านด้วย เพื่อจะได้ทราบว่า ในฐานะที่ท่านเป็นครูของศิลปิน ท่านได้ทำหน้าที่สอนอย่างไร ผู้เรียนจึงประสบผลสำเร็จในการเล่าเรียน และสามารถที่จะสืบทอดศิลปวิทยาการ ทั้งหลายจากท่านไว้ได้มากมาย

จากการวิเคราะห์บทบาท ผลงาน และวิธีการถ่ายทอดความรู้ของครุมนตรี ตราโมท ตราโมท ในกลุ่มผู้สืบทอด 5 กลุ่ม สามารถสรุปหลักทั่วไปในการสอนของครุมนตรี ตราโมท ซึ่งเกี่ยวกับเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน ตัวผู้เรียน ตัวการสอน กลวิธีและอุปบายในการสอน ดังนี้

8.2.1 หลักเกี่ยวกับเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน

8.2.1 สอนจากสิ่งที่ย่างไปหาสิ่งที่ยากเป็นลำดับและต่อเนื่องกันไป ดังที่ ครูมนตรี ตราโมท (2538ข: 30) กล่าวว่า "ไม่ว่าจะเรียนรู้สิ่งใดก็ควรจรรู้มูลฐานของสิ่งนั้น ๆ เสียก่อน" และในสมัยก่อน การสอนดนตรีไทยก็สอนแบบนี้เช่นกัน (มนตรี ตราโมท, 2538ข: 52)

8.2.2 สอนจากประสบการณ์ตรงที่ท่านได้รับ

ครูมนตรี ตราโมท ผ่านประสบการณ์มามากทางด้านการแสดงหลายรูปแบบทั้งในและนอกราชสำนัก ในยุคที่การดนตรีไทยเฟื่องฟูสูงสุดจนถึงชบเซามากที่สุด ดังนั้น ในการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ โดยเฉพาะในชั้นเรียน ท่านได้สอดแทรกประสบการณ์ของท่านด้วย ทำให้ผู้เรียนเข้าใจได้ดียิ่งขึ้น ดังที่ท่านกล่าวว่า "การสอนจะสอนตามหลักสูตรกำหนดให้ แต่เราจะสอดเทคนิคต่าง ๆ ในการสอนลงไป คือ หาเทคนิคที่ง่าย ๆ ที่พบกับตัวเอง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตัวเอง จะนำมาสอดแทรกเข้าไป" (มนตรี ตราโมท, สัมภาษณ์ 12 พฤษภาคม 2531 อ้างถึงใน สงบศึก ธรรมวิหาร, 2536: 132)

8.2.3 สอนอย่างมีเหตุผล เป็นที่น่าเชื่อถือและยอมรับ ผู้เรียนพิจารณาไตร่ตรองตามก็เข้าใจและนำไปใช้ได้

อาศัยความเป็นพหูสูตทางด้านนาฏดุริยางคศิลป์ ประกอบกับความ เป็นเลิศทางวิชาการหลายด้าน ครูมนตรี ตราโมท สามารถยกเหตุผลต่าง ๆ มาอธิบายให้ผู้เรียน เข้าใจแต่ละแง่มุมได้อย่างแจ่มแจ้ง และน่าเชื่อถือ เป็นที่ยอมรับในวงการแขนงนี้ โดยเฉพาะ ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับผลงานที่ท่านสร้างสรรค์แล้ว ท่านจะชี้แจงแนวคิด วิธีการต่าง ๆ อย่างมี หลักเกณฑ์ สมเหตุสมผล เชื่อมโยงความสัมพันธ์ให้เห็นชัดเจน ดังนั้นผู้เรียนสามารถนำไปใช้ได้

8.2.4 สอนตรงตามเนื้อหา ไม่ออกนอกเรื่องโดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับ เนื้อหา สามารถยืดขยายหรือย่อความได้พอเหมาะกับเวลาหรือเนื้อที่อื่นจำกัด โดยยังคงใจความสำคัญของเรื่องนั้นไว้ได้ครบถ้วน จะเห็นได้จากการสอนศัพท์สังคีต เช่น คำว่า "หน้าพาทย์" ถ้า สอนโดยการบรรยาย ไม่ว่าจะเป็นในชั้นเรียนหรือออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียง ท่านจะ อธิบายศัพท์คำนี้ครอบคลุมสาระสำคัญได้ทั้งหมดและพอดีกับเวลาที่กำหนด แต่ถ้าเขียนลงใน สารานุกรม ท่านจะใช้คำสั้น ๆ รวบรัด อ่านได้ใจความ เพราะหน้ากระดาษมีเนื้อที่ค่อนข้างจำกัด

8.2.2 หลักเกี่ยวกับตัวผู้เรียน

8.2.2.1 รู้ เข้าใจ คำนึงถึง และสอนให้เหมาะสมกับผู้เรียนตามความแตกต่างระหว่างบุคคล มีความสนใจ ความถนัดในเรื่องใด ก็สอนตามความต้องการของผู้เรียน

8.2.2.2 ปรับวิธีสอนสอนให้เหมาะสมกับความสามารถของผู้เรียน แม้สอนเรื่องเดียวกัน แต่ต่างบุคคล อาจใช้ต่างวิธีกัน ข้อนี้เกี่ยวโยงต่อเนื่องมาจากข้อ 8.2.2.1 ครูมนตรี ตราโมท (2530: 28) กล่าวถึงเหตุผลของการสอนเพลงเดียวกันแต่ไม่เหมือนกันว่า

...เป็นไปตามความสามารถของบุคคล คนที่มีความสามารถแค่นี้ เราจะให้ละเอียดล่อถึงแค่นั้นไม่ได้ ก็ให้แค่นี้ คือ ถ้าไปทำให้ละเอียดเกินไปจนเกินฝีมือ กลับทำให้เสีย ถ้าหากว่าคนที่มีฝีมือ มีความฉลาดสูงหน่อยก็ต่อให้เขาละเอียดล่อหน่อย...

การสอนแบบนี้ ศิษย์แต่ละคนจะได้รับความรู้จากท่านแตกต่างกัน ถ้าศิษย์มีฝีมือระดับนี้ แล้วสอนละเอียดมากไป ก็เกินฝีมือ เกินงาม จะเป็นผลเสียแก่ศิษย์ แต่ถ้าศิษย์มีฝีมือมาก รับได้ไว ก็ต้องสอนชั้นเชิงที่สูงขึ้นไปหรือสอนให้มากยิ่งขึ้น ดังนั้น ถ้าศิษย์ไม่เข้าใจ ครูอย่างลึกซึ้งเพียงพอ อาจคิดว่าครูหวงวิชาและรักศิษย์ไม่เท่ากัน อันที่จริงแล้วเป็นการส่งเสริมพัฒนาศิษย์ไปในทางที่เหมาะสมกับตนเอง

8.2.2.3 คำนึงถึงความพร้อมของผู้เรียนแต่ละรายบุคคลด้วยว่า เมื่อถึงเวลานั้น ๆ คนไหนควรจะได้เรียนรู้อะไร และเรียนได้แค่ไหนเพียงไร หรือว่าสิ่งที่ต้องการจะให้เรียนรู้นั้น ควรถ่ายทอดให้ได้หรือยัง

ครูมนตรี ตราโมท (2538ข: 52) ได้อธิบายว่า

...ในสมัยโบราณการเรียนดนตรีไทย ครูย่อมจะเริ่มสอนตั้งแต่ง่าย ๆ และค่อย ๆ ทวีขึ้นเป็นลำดับ เมื่อใดเห็นว่า ศิษย์คนใดมีความสามารถพอที่จะปฏิบัติเพลงเดี่ยวได้แล้ว ครูจึงจะสอนเพลงเดี่ยวให้ตามกำลังสติปัญญาและความสามารถ และศิษย์ก็จะเรียนด้วยความเคารพ แล้วแต่ครูเห็นควรเพียงไรก็เรียนเพียงนั้น

แต่ในสมัยหลัง ๆ นี้ศิษย์มักจะทำเรื่องหรือกะเกณฑ์ครูเอาที่เดียว พอขึ้นต้นเรียนไปไม่ทันไร ก็ขอต่อเพลงเดี่ยวเพลงนั้นเพลงนี้เสียแล้ว ทั้งนี้ก็เพราะได้เห็นได้ยิน

คนโน้นคนนี้เขาบรรเลงได้ไพเราะ ก็อยากจะทำบ้างโดยหาได้คำนึงถึงความสามารถของตนไม่ เมื่อครู่ครอนทนไม่ได้ ก็จำเป็นต้องสอนให้ แต่ก็หาหนทางง่าย ๆ ที่ศิษย์ผู้นั้นพอจะกระทำได้ ลงทาบเพลงที่ศิษย์ผู้นั้นนำไปบรรเลงก็หาถึงขั้นเพลงเดียวไม่ ครั้นศิษย์ผู้นั้นนำไปเปรียบเทียบกับผู้อื่นเขาบรรเลงก็เห็นว่าตนสู้ของผู้อื่นเขาไม่ได้ แล้วก็เลยเกิดความไม่พอใจครู คิดเห็นไปว่าครูของตนมีอคติ หาได้คิดไม่ว่าแม้ครูจะสอนเพลงในทางที่ดีที่ไพเราะอย่างที่ได้ยินผู้อื่นเขาบรรเลงนั้น ตนก็ไม่สามารถจะบรรเลงได้เหมือนเขา...

ท่านเห็นว่า การรู้จักตนเองนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ซึ่งผู้เรียนพึงสังวรไว้ให้ดี และครูจะต้องรู้จักศิษย์ของตนเป็นอย่างดี เพื่อจะได้ถ่ายทอดวิชาให้เหมาะสมกับศิษย์แต่ละคน

8.2.2.4 เปิดโอกาสให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง เพื่อเสริมสร้างประสบการณ์ตรง ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ เข้าใจได้อย่างชัดเจน มั่นยำ และได้ผลจริง วิธีการนี้ ครูมนตรี ตราโมท จะใช้มากที่สุดในการสอนทักษะ ด้านการแสดงละครวิทยุ การเขียนบท การต่อเพลง การประพันธ์เพลง และการประกอบพิธีไหว้ครู

8.2.2.5 แสดงบทบาทร่วมกันระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน โดยการถามตอบ ปัญหา ข้อนี้เป็นหลักสำคัญอันหนึ่งในการแสวงหาความรู้ เพื่อสร้างบรรยากาศของการเรียนรู้ ครูมนตรี ตราโมท มักจะใช้วิธีนี้เป็นประจำ ซึ่งทำให้ท่านสอนได้โดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่ ผู้ที่มาถามปัญหานั้น เป็นบุคคลหลายประเภท มีทั้งผู้ที่อยู่ในวงการ และนอกวงการ ทั้งที่เป็นศิษย์และไม่ใช่นักศิษย์ แต่ละคนจะถามปัญหาด้วยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กัน ครูมนตรี ตราโมท พร้อมเสมอที่จะสอนหรือตอบคำถามทุกเมื่อโดยไม่ต้องขอเวลากลับไปตรวจสอบก่อน ทำให้การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทันที วิธีการตอบปัญหาของท่านที่สำคัญมี 2 วิธีคือ

1. ตอบแบบตรงไปตรงมา เช่นเดียวกับการถามตอบปัญหาทั่ว ๆ ไป เมื่อมีผู้ถามข้อสงสัย ท่านก็จะตอบจนกว่าจะเข้าใจ ดังจะเห็นได้จาก

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้หนึ่งที่ชอบถามปัญหาครูมนตรี ตราโมท ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช (2527 อ้างถึงใน พ่อ...ครู, 2539: 258) ได้เล่าว่า

...มีอะไรก็ตามถามท่านเช่นเดียวกับคนอื่น หรือบางทีถามท่านอย่างโง่ ๆ ท่านก็ไม่เคยขัดคออย่างรุนแรง หรือบอกว่าไม่ใช่ หรืออะไรอย่างนั้น ถามนั้นเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ เพราะอย่างนั้นอย่างนี้ใช่ไหม ทั้ง ๆ ที่เราไม่รู้หรอก พุทโธให้มันผิด ท่านก็หัวเราะ บอกว่ามันก็ใช่หรืออก แต่น่าจะเป็นอันนั้นอันนี้มากกว่า นี่กระผมเจอเองหลายหน ยิ่งระลึกถึงบุญคุณของท่านเสมอที่ท่านไม่หักหน้าเรา ท่านไม่ทำให้เรารู้สึกตัวว่าโง่ ใช้การไม่ได้ แต่ว่าท่านพยายามที่จะชี้แจงให้เห็นให้ได้...

บางครั้งท่านก็ตอบปัญหาอย่างสั้น ๆ ผู้ถามต้องคิดพิจารณาตามให้ถี่จึงจะเข้าใจ ดังนั้น ผู้ที่จะเรียนกับท่าน ควรจะเป็นผู้ที่มีพื้นฐานความรู้ดีและมีไหวพริบปฏิภาณว่องไว จะได้รับประโยชน์จากท่านเป็นอันมาก ดังตัวอย่างบทสนทนาระหว่างครูมนตรีตราโมท กับรองศาสตราจารย์ ดร. สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2539: 167-168)

รศ.ดร.สุรพล: พ่อ ทำไมละคอนต้องมีระบำ

ครูมนตรี: เล่นละคอนเฉย ๆ มันจืด

รศ.ดร.สุรพล: แล้วจะใส่ตรงไหนถึงจะดี

ครูมนตรี: ก็ต้องดูว่าตรงไหนเหมาะ

รศ.ดร.สุรพล: แล้วตรงไหนเหมาะ

ครูมนตรี: ก็ต้องดูว่าตรงไหนจืด

จากบทสนทนาดังกล่าว ผู้ถามเข้าใจได้ทันทีว่า ระบำนั้นมิใช่จะใส่ตรงไหนก็ได้ แต่ต้องการดำเนินเรื่องว่า ถ้าคนใดใส่ระบำแล้วทำให้ชวนดูมากขึ้นจึงใส่
บางปัญหา ท่านจะแนะนำให้ไปค้นคว้าศึกษาเองจากบทความที่ท่านเคยเขียนไว้ในหนังสือต่าง ๆ ซึ่งท่านมักจะจำได้ดีว่า เรื่องใดอยู่ในหนังสือเล่มใด

2. ตอบแบบย้อนถาม

เมื่อผู้เรียนเริ่มตั้งคำถาม ครูมนตรี ตราโมท ก็จะย้อนถามทันที ด้วยวิธีนี้ ครูจะเป็นผู้ถามปัญหาแทนที่จะเป็นผู้ตอบ โดยตั้งคำถามเพื่อกระตุ้นหรือส่งเสริม

ให้ผู้เขียนคิด ตรอง แล้วแสดงเหตุผลวินิจฉัยด้วยตนเองออกมา ครูจึงเป็นเพียงผู้ชี้แนะช่องทางเข้าสู่ความรู้ที่พึงประสงค์

ปัญหา นิตยสุวรรณ (บรรยาย, 24 กรกฎาคม 2538)

เป็นศิษย์ของครูมนตรี ตราโมท ท่านหนึ่ง ได้รับความรู้จากการซักถามปัญหา ดังที่ท่านเล่าว่า

...เวลาผมพากย์โขน จะมีเพลงหน้าพาทย์อยู่ตอนหนึ่ง ตอนที่มัยราภณ์ทำพิธีหุงสรพพยา หน้าพาทย์แรกจะเรียกเพลงตระเชิญ จะบังเกิดเป็นนาง 2 คน เกิดกลางกะทะ ก็มาเสียบ ไม่ถูกต้องตามตำรับ พอหุงสรพพยาต่อไปก็เรียกหน้าพาทย์ครั้งที่ 2 ตระสันนิบาต ก็ไม่ถูกต้องอีก เพราะเกิดเสือ 2 ตัว กัดกันอยู่ในกะทะ ก็มาเสียบ พอหุงสรพพยาครั้งที่ 3 คู่พากย์เจรจาโขนก็เรียกพระบรรทมไพร เราก็ทราบกันโดยปกติว่าพระบรรทมไพรใช้ในตอนนอนกลางป่า นอนในบ้านก็ใช้ไม่ได้ ใช้ตระนอน เพราะไพรแปลว่าป่า ผมก็สงสัยเหลือเกินว่าทำไมคนพากย์เจรจาตั้งแต่สมัยโบราณมา พอมีมัยราภณ์ทำพิธีหุงสรพพยาครั้งที่ 3 จึงเรียกพระบรรทมไพร ก็ไปเปิดดูบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ซึ่งเป็นบทกลอนละคร ท่านก็เขียนว่าพระบรรทมไพร ถามครูบาอาจารย์นักพากย์โบราณทั้งหลายท่าน ท่านก็ตอบไม่ได้ ท่านบอกเขาเรียกกันมาอย่างนี้เรื่อย ๆ วันหนึ่งพบอาจารย์มนตรี ผมก็นึกขึ้นมาได้...

ผมเขียนถามท่านว่า "พ่อครับ ทำไมตอนที่มัยราภณ์หุงสรพพยาในตอนที่จะบังเกิดเป็นสรพพยาโดยที่มีราชสีห์ 2 ตัวมากัดกันกลางกะทะใหญ่ ทำไมจึงเรียกเพลงหน้าพาทย์พระบรรทมไพร"

ท่านไม่ตอบผมตรง ๆ ท่านตอบว่า "มัยราภณ์เขาหุงสรพพยาทำอะไรล่ะ"

ผมก็ตอบ "หุงสรพพยาเพื่อจะไปสะกดทัพให้พวกนั้นนอนหลับ"

ท่านก็หัวเราะแล้วเดินจากไป ผมก็เห็นสังขรณ์ขึ้นมาทันทีคือ มัยราภณ์หุงสรพพยาที่จะไปทำให้พวกพระรามนอนหลับ ก็เลยเรียกพระบรรทมไพร ถูกต้องที่สุด...

การตอบปัญหาแบบย้อนถามนี้ ครูมนตรี ตราโมท มักใช้เป็นประจำเมื่อมีผู้มาถามปัญหาท่าน ดังนั้น ก่อนผู้ถามจะมาถามปัญหาข้อสงสัยต่าง ๆ ผู้ถามต้องเตรียมตอบคำถามของท่านให้พร้อมด้วย

ในการตอบคำถามของครูมนตรี ตราโมท นั้น สุนน ขำศิริ (สัมภาษณ์, 22 มีนาคม 2534 อ้างถึงใน สงบศึก ชรรณวิหาร, 2536: 140) กล่าวว่า

...เมื่อท่านถาม ถ้าจะตอบคำถามของท่าน ต้องตอบอย่างสมบูรณ์ในตัว ไม่ต้องให้ชักรีก ถ้าตอบแล้วชักรีก แสดงว่าคำตอบของเราไม่สมบูรณ์พอ ต้องตอบแบบปิดประตูไม่ให้ชักรีกได้ เลย ท่านจะพอใจแล้วจบ มิฉะนั้นท่านจะชักรีกไล่กันไปไล่กันมาจนเราจน...

จะเห็นได้ว่า การตอบปัญหาแบบย้อนถาม เป็นวิธีการตรวจสอบความรู้หรือประเมินศิษย์ไปในตัว ทำให้ศิษย์ที่พื้นฐานความรู้ไม่ดีนั้นไม่กล้าชักรีกถามข้อข้องใจต่าง ๆ กับครูมนตรี ตราโมท โดยตรง ด้วยเกรงว่าจะตอบคำถามย้อนกลับของท่านไม่ได้ แต่ประการสำคัญที่สุด คือ การสอนแบบนี้เป็นประโยชน์ต่อศิษย์รุ่นหลังมาก เพราะเป็นการรับรองเหตุผลเชิงวิชาการของศิษย์ เนื่องจากโบราณณาจารย์ทางด้านนี้มิได้บันทึกหลักฐานเรื่องราวต่าง ๆ ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร การค้นคว้าหลักวิชาการจากหนังสือจึงกระทำได้ยาก จำเป็นต้องสอบถามจากผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญ เป็นสำคัญ เพื่อให้เข้าใจถึงภูมิปัญญาอันแบบฉบับของโบราณณาจารย์ได้ถูกต้องและลึกซึ้ง

8.2.3 หลักเกี่ยวกับตัวการสอน

8.2.3.1 สอนมุ่งเนื้อหา ให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญ และสามารถนำไปปฏิบัติได้ โดยไม่เสียดสีข่มผู้อื่น และมีได้สอนเพื่อมุ่งหาประโยชน์ส่วนตน

8.2.3.2 สอนด้วยความเคารพ คือ ตั้งใจถ่ายทอดความรู้ด้วยความปรารถนาดี อดทนต่อความเหน็ดเหนื่อยในการสอน เตรียมการสอนอย่างดี ตรงต่อเวลา เพราะมองเห็นคุณค่าและความสำคัญของการถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมอันประณีตของชาติ

8.2.3.3 ใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบคาย สละสลวย เข้าใจง่าย ไม่ว่าจะเป็นการพูดหรือการเขียน ตลอดจนให้กำลังใจ แนะนำช่วยเหลือด้วยความเต็มใจ ไม่เคยกล่าวตำหนิตติเตียนให้ผู้เรียนเสียกำลังใจ ท้อแท้ หรือผิดหวัง

ยกตัวอย่างเช่น เวลาที่ครูฝ่ายนาฏศิลป์มาขอคำปรึกษาเกี่ยวกับท่าร่าว่าใช้ได้หรือไม่ ถูกต้องหรือไม่ ถ้าท่านพอใจมาก ก็จะยิ้มหรือหัวเราะหิ ๆ หรือบอกว่า "เออ ใช้ได้นี่" หรือ "ดูแล้วไม่ขัดตา" แต่ถ้าท่านเห็นว่าควรแก้ไข ท่านจะตั้งคำถามสั้น ๆ ให้คิด

เช่น "ทำนี้ควรจะเป็นอย่างนี้ดีไหม" หรือ "ทำนี้เปลี่ยนไม่ได้หรือ" ท่านจะไม่กำหนดเจาะจงลงไป แต่ชี้แนะให้คิดแก้ไขปรับปรุงใหม่ และในกรณีที่ท่านไม่พอใจอย่างมากหรือเวลาโกรธ ท่านไม่เคยกล่าวคำหยาบเลย จะแสดงออกเพียงอากัปกิริยาให้รู้เท่านั้น เช่น เกาศีรษะ ตบกัน หรือ ลุกเดินไป และจะไม่มีการตู่ต่าว่ากล่าวให้ผู้ใดกระทบกระเทือนใจเลย (รัตติยะ วิกสิตพงศ์, บรรยาย 24 กรกฎาคม 2538)

8.2.4 หลักเกี่ยวกับกลวิธีและอุปมาในการสอน

8.2.4.1 ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่าง กลวิธีนี้เป็นการสอนที่ไม่ต้องกล่าวสอนก็คือ ครูประพฤติปฏิบัติที่เป็นอยู่โดยปรกตินั่นเอง เหมาะกับการสอนในระดับนามธรรม ได้แก่ การบำเพ็ญตนของนักดนตรีที่ดี หรือจริยธรรมของศิลปิน หรือข้อควรประพฤติของผู้ประกอบพิธีไหว้ครู

8.2.4.2 มีอุปมาคัดเลือกคนและปฏิบัติรายบุคคล การคัดเลือกคนเป็นอุปมาสำคัญในการเผยแพร่และสืบทอดศิลปวัฒนธรรม ครูมนตรี ตราโมท มีความสามารถเป็นเลิศในการคัดเลือกคนและจัดวางในตำแหน่งหน้าที่ที่เหมาะสม เช่น ท่านจะมอบหมายงานพิเศษให้นักเรียนของโรงเรียนนาฏศิลป์ที่มีความสามารถสูงในด้านต่าง ๆ ทดลองทำ หรือทำกิจกรรมร่วมกันกับท่าน ท่านจะคอยชี้แนะ แก้ไข และฝึกจนชำนาญมากขึ้นเป็นลำดับ นักเรียนเหล่านี้จะได้รับคัดเลือกไว้เป็นศิลปินสำรองของกรมศิลปากร เมื่อเรียนจบหลักสูตรชั้นสูงก็บรรจุเข้ารับราชการได้ทันที ทำให้การสืบสานศิลปะคงอยู่ได้ยาวนาน ประการสำคัญคือ ท่านเป็นผู้คัดเลือกรายบุคคลที่สมควรจะทำหน้าที่ผู้ประกอบพิธีไหว้ครู โดยไม่จำกัดเฉพาะข้าราชการในสังกัดกรมศิลปากรหรือในวิทยาลัยนาฏศิลป์ (กรุงเทพฯ) เท่านั้น ได้แก่ ครูบุญช่วย โสวัตร สังกัดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ครูธงชัย ถาวร สังกัดวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ ซึ่งช่วยให้การสืบทอดแพร่ขยายออกไปในวงกว้างยิ่งขึ้น

8.2.4.3 ใช้สื่อเทคโนโลยีช่วยการสอนทางไกล ได้แก่ แผ่นเสียง วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ ถือว่าเป็นกลวิธีที่ดีและได้ผลมากในการถ่ายทอดความรู้สู่มวลชน

8.2.4.4 สาธิตให้ดูเป็นตัวอย่าง กลวิธีการสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในการสอนทักษะดนตรี นาฏศิลป์ คีตศิลป์ ก็คือ ครูทำให้ดูเป็นตัวอย่าง แล้วผู้เรียนกระทำตามและฝึกฝนจนชำนาญ อันนี้เป็นการสอนในระดับรูปธรรมที่เห็นได้ชัดเจน

8.2.4.5 ยกอุทาหรณ์หรือยกตัวอย่างประกอบคำอธิบาย รวมทั้งบรรเลงดนตรีประกอบการบรรยาย ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจบทเรียนได้ง่าย จดจำแม่นยำ เห็นจริงและเกิด

ความเพลิตเพลิน ดังจะเห็นได้จาก ในการอธิบายถึงวิธีการบรรเลงเพลงหมู่ให้ไพเราะนั้น ครูมนตรี ตราโมท (2538ข: 56) ได้ยกอุทาหรณ์ที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เคยทรงกล่าวว่า คราวหนึ่งได้ทรงฟังการบรรเลงปีพาทย์ 2 วงประชันกัน วงหนึ่งเป็นเด็กมีครูควบคุม อีกวงหนึ่งผู้บรรเลงแต่ละคนล้วนแต่ชั้นครูบาอาจารย์ผู้มีฝีมือทั้งนั้น แต่เมื่อฟังแล้ว สู้วงเด็กไม่ได้ เพราะวงเด็กมีความเรียบร้อยกลมเกลียวกันทุกหน้าที่ ส่วนวงครูนั้น ต่างคนต่างก็พลิกแพลงโหดโผนอวดฝีมือความสามารถกันไปคนละทางสองทาง ที่เป็นดังนี้ก็ด้วย วงเด็กนั้นมีครูเป็นผู้ปรับทำการซักซ้อมกันเรียบร้อยมาแล้ว แต่วงครูหาได้มอบหมายยอมให้ใครเป็นผู้ปรับวงเสียคนหนึ่ง และทำการซักซ้อมกันเสียก่อนไม่ ผลจึงเป็นดังนั้น

8.2.4.6 เปรียบเทียบอุปมาอุปไมย คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมาและเข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรมเปรียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือแม้เปรียบเรื่องที่เป็นรูปธรรมด้วยข้ออุปมาแบบรูปธรรม ก็ช่วยให้หนักแน่นยิ่งขึ้น กลวิธีนี้พบมากในการอธิบายศัพท์สิ่งคิดซึ่งเป็นศิลปปฏิบัติ เช่น การอธิบายศัพท์คำว่า "ล่อน" ครูมนตรี ตราโมท (2531: 25) ได้ยกผลเงาะมาเปรียบเทียบดังนี้

ล่อน ได้แก่ การปฏิบัติในวิธีที่เรียกว่า สะบัด ขยี้ ริว หรือกวาด ได้ชัดเจนทุกเสียง ไม่กลั่นแก้มหรือกระทบเสียงอื่นที่ไม่ต้องการ เหมือนกับผลเงาะที่แกะเนื้อออก ไม่มีติดเมล็ดเลย เราก็เรียกว่า "ล่อน"

อีกตัวอย่างหนึ่งคือ ครูมนตรี ตราโมท (2538ข: 55-56) ได้เขียนเปรียบเทียบการบรรเลงเพลงหมู่กับการเล่นฟุตบอลไว้อย่างแนบคายและเห็นภาพพจน์ ดังนี้

...การบรรเลงเพลงหมู่ก็ไม่ผิดอะไรกับการเล่นฟุตบอล ซึ่งต้องอาศัยความสามารถ และรู้ที่ทำการขึ้นลงส่งรับเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าคนหนึ่งวิ่งเร็ว อีกคนหนึ่งวิ่งช้า คนวิ่งเร็วส่งลูกไป คนวิ่งช้าขึ้นไม่ทัน ก็เสียลูกแก่ฝ่ายตรงข้าม หรือไม่รู้ที่ทำการและวิธีหลอกล่อของพวกเดียวกัน คนหนึ่งเจ็บส่งไป อีกคนหนึ่งไม่รู้ทำก็เตรียมรับไม่ทัน แม้จะมีคนเก่ง ๆ อยู่สักเพียงไร ถ้าในพวกเดียวกันมีความสามารถไม่เสมอกัน ไม่รู้ที่ทำการของกันและกัน

ก็เอาชนะใครไม่ได้ การบรรเลงดนตรีเพลงหมู่ ก็มีน้อยอย่างเดียวกันนี้ ถ้าผู้บรรเลงในวงมีฝีมือและความสามารถเหลือมล้ำกันมาก ๆ แล้วก็ไม่สามารถจะบรรเลงให้บังเกิดรสไพเราะจะได้ ผู้ที่มีความสามารถสูงกว่าก็จะต้องคอยจูงประคับประคองผู้ที่ต่ำกว่า...

8.2.4.7 ใช้การแสดงละครวิทยุ การเล่านิทาน การขับร้องและบรรเลงดนตรีไทย เป็นเครื่องมือในการสอนศีลธรรม จริยธรรม ให้ความรู้ทั่วไป และปลูกฝังค่านิยมต่างๆ สอนองนโยบายของรัฐ อันได้แก่ ความสามัคคี ความรักชาติ การเสียสละเพื่อส่วนรวม เป็นต้น ดังจะเห็นได้ชัดจาก บทวิทยุกระจายเสียง ซึ่งมีทั้งละครและนิทานสอนเด็กหลากหลายรูปแบบ รวมแล้วไม่ต่ำกว่า 30 เรื่อง ตลอดจนบทร้องในวันสำคัญต่าง ๆ อีกมากมาย เช่น วันวิสาขบูชา วันครู วันเฉลิมพระชนมพรรษา วันสงกรานต์ วันรัฐธรรมนูญ วันชาติ เป็นต้น

8.3 วิธีการสอนแบบต่าง ๆ ของครูมนตรี ตราโมท

วิธีการสอนเป็นส่วนสำคัญของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ จากการศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้ให้แก่กลุ่มผู้สืบทอดต่าง ๆ พบว่า ครูมนตรี ตราโมท ใช้วิธีการสอนที่สำคัญ 3 วิธีคือ

8.3.1 วิธีวิทยาเฉพาะตัวของครูมนตรี ตราโมท

ในสมัยก่อน ครูดนตรีไทยถ่ายทอดเพลงไทย โดยการต่อเพลงแบบตัวต่อตัว บางทีก็บอกทั้งวง บางทีก็บอกด้วยปากเปล่าโดยทำเสียง "นอย นอย" บางทีก็บอกโดยการตีระนาดประกอบ ตลอดเวลาที่ครูมนตรี ตราโมท ผูกหัดเรียนรู้ดนตรีไทย ครูของท่านทุกคนก็สอนท่านด้วยวิธีการนี้ ท่านก็ยึดถือวิธีการสอนแบบไทยโบราณนี้เป็นหลักสืบมา

ต่อมา ท่านได้พัฒนาวิธีการสอนให้ทันสมัยขึ้น เป็นลักษณะเฉพาะของท่านเอง โดยริเริ่มใช้โน้ตสากลช่วยในการต่อเพลง ทำให้การสอนง่ายขึ้น การสอนวิธีนี้จึงแตกต่างจากครูดนตรีไทยอื่น ๆ ในสมัยนั้น แต่ครูมนตรี ตราโมท มิได้ใช้โน้ตสอนเพียงอย่างเดียว ท่านจะต้องบอกเทคนิคทางเครื่องดนตรีนั้น ๆ เพิ่มเติม รวมทั้งจะต้องถ่ายทอดความเชื่อ จารีตประเพณี จริยธรรมของศิลปินควบคู่ไปด้วย เพราะการเขียนศิลปะเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ครูต้องแนะนำให้

ละเอียดลออทุกแง่มุม เพื่อให้การเขียนการสอนบรรลุผลสมบูรณ์ ดังที่ท่านอธิบายว่า (สัมภาษณ์, 12 พฤษภาคม 2531 อ้างถึงใน สงบศึก ธรรมวิหาร, 2536: 129)

...สมมติเราทำโน้ตม้องอย่างละเอียดแล้ว ใส่เครื่องหมายตีด้วยมือซ้าย หรือตีด้วยมือขวาไว้เสร็จแล้ว จริงอยู่มันก็ถูกต้อง ทำให้เสียงชัดเจาก็จริง แต่เทคนิคบางอย่าง เช่น เสียงหนอด เสียงโหน่ง เสียงปรีบ ต้องให้ครูแนะนำให้ การเขียนด้วยโน้ตเป็นการเขียนลัดได้ แต่ต้องอาศัยครูสอนประกอบด้วยทั้งนั้น จึงจะทำให้การเขียนได้ผลสมบูรณ์...

การต่อเพลงโดยใช้น้ตสากลนี้ สร้างความศรัทธาและความประทับใจแก่ศิษย์รุ่นหลังเป็นอันมาก ดังจะเห็นได้จาก ครูมนตรี ตราโมท อายุ 90 ปี ได้แต่งเพลงล่องเรือพระนคร สามชั้น ให้แก่คณะครูศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อบรรเลงเป็นเพลงลาในงานครูศาสตร์คอนเสิร์ตครั้งที่ 11 "9 ทศวรรษครูมนตรี ตราโมท" ในวันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2533 นวลจันทร์ ศุภพัฒน์ (2533: 32) นิสิตชั้นปีที่ 3 ได้เล่าถึงความประทับใจในการต่อเพลงกับท่านดังนี้

...สิ่งที่ข้าพเจ้าแปลกใจมากก็คือ ข้าพเจ้าได้รับมอบเพลง "ล่องเรือพระนคร" เป็นโน้ตสากล ข้าพเจ้าไม่คาดคิดว่า ครูมนตรีซึ่งอายุเข้ารอบปีที่ 90 จะแต่งเพลงโดยใช้น้ตสากล ซึ่งครูสมัยใหม่เท่านั้นที่จะทำได้ เมื่อข้าพเจ้ารับโน้ตเพลงไปแกะและอัดเทปเพื่อตรวจสอบกับครูมนตรีอีกครั้งหนึ่งนั้น ความประทับใจในตัวครูก็เกิดขึ้นอีกแล้ว ข้าพเจ้ามีความรู้สึกเหมือนฝันที่ได้นั่งอยู่หน้าระนาด นั่งเล่นเพลงที่ครูต่อใหม่ให้ครูฟัง ครูนั่งอยู่บนเก้าอี้เฝ้าตาตั้งใจฟังเพลงที่ข้าพเจ้าเล่นเพียง 1 เที้ยว ครูบอกว่า ครูเขียนโน้ตผิดไป 1 ตัว และข้าพเจ้าเล่นผิดโน้ตไป 1 ตัว แสดงให้เห็นว่า ครูยังมีความเฉียบแหลม มีความแม่นยำอย่างน่ามหัศจรรย์...

ครูมนตรี ตราโมท ได้พัฒนาวิธีการถ่ายทอดความรู้ตามแบบฉบับของท่านเอง โดยยึดวิธีสอนแบบไทยโบราณเป็นหลัก เรียกว่า "วิธีวิทยาเฉพาะตัว" สำหรับใช้ในการสอน การแสดงละครวิทยุ การเขียนบท การบรรจเพลง และการประกอบพิธีไหว้ครู

รูปแบบการสอนด้วยวิธีวิทยาเฉพาะตัวของครูมนตรี ตราโมท มีลักษณะดังนี้

1. ความเชื่อพื้นฐานของการสอนด้วยวิธีนี้ คือ ผู้เรียนแต่ละคนเป็นปัจเจกบุคคล มีศิลปนิสัย ความประพฤติ ระดับสติปัญญา ความถนัด ความสามารถทางด้านนาฏดุริยางคศิลป์แตกต่างกัน การสอนจึงมุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนแสดงออกตามศักยภาพของตนอย่างเต็มที่
2. มีรูปแบบการสอนเป็นรายบุคคล ซึ่งเป็นการถ่ายทอดความรู้ตัวต่อตัว หรือถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียนกลุ่มหนึ่งที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันทางด้านระดับสติปัญญาและความสามารถทางด้านนาฏดุริยางคศิลป์
3. บทเรียนมีความยืดหยุ่นสูง ครูมักจะกำหนดไว้ในใจเอง แต่ยังคงยึดหลักการหรือโครงสร้างและจารีตประเพณีตามแบบแผนเดิมเป็นหลักอย่างเคร่งครัด
4. วิธีการสอนจะเริ่มจากง่ายไปหายากเป็นลำดับไป
5. ครูแสดงให้ดูเป็นตัวอย่าง ผู้เรียนทำตามและฝึกฝนจนชำนาญและแม่นยำเป็นลำดับไป
6. ผู้เรียนเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง โดยครูมอบหมายงานที่เหมาะสมให้ทำ
7. ครูและผู้เรียนแสดงบทบาทร่วมกันในการถามตอบปัญหา ซึ่งมีลักษณะพิเศษคือ เมื่อผู้เรียนถาม ครูมักจะตอบด้วยการถามย้อนกลับ จนกระทั่งผู้เรียนได้คำตอบด้วยตนเอง
8. ครูเป็นผู้ให้ข้อมูลย้อนกลับแก่ผู้เรียน โดยให้คำชมเชย หรือชี้แนะข้อบกพร่องเพื่อปรับปรุงแก้ไข
9. ผู้เรียนสามารถประเมินผลได้ด้วยตนเองจากการปฏิบัติหรือออกแสดงจริง

จะเห็นได้ชัดว่า บทบาทความเป็นครูของครูมนตรี ตราโมท ในการสอนแบบวิธีวิทยาเฉพาะตัวนั้น ยังคงยึดวิธีแบบไทยโบราณเป็นหลัก และมีความสอดคล้องกับหลักการพื้นฐานของการเรียนรู้ตามทัศนะของนักจิตวิทยามนุษยนิยมหลายประการ เพราะท่านได้เน้นถึงความสำคัญของผู้เรียนในฐานะปัจเจกบุคคล ซึ่งควรจะได้รับการพัฒนาตามศักยภาพของแต่ละบุคคลอย่างเต็มที่ เพื่อให้เป็นบุคคลที่สมบูรณ์ทั้งทางด้านสติปัญญา ความคิด ความรู้สึก และอารมณ์ อันจะช่วยให้ประสบความสำเร็จในวิชาชีพด้านนาฏดุริยางคศิลป์

คาร์ล โรเจอร์ (Carl Rogers, 1969) ได้เขียนเสนอหลักของการเรียนรู้แบบมนุษยนิยมไว้ในหนังสือ *Freedom to Learn* (Carl Rogers, 1969 อ้างถึงใน สุรางค์ ใต้ตระกูล, 2537: 213) ดังความตอนหนึ่งว่า "การเรียนรู้ที่สำคัญมักจะเกิดจากการลงมือกระทำของผู้เรียนเอง (Learning by Doing)" และ "ถ้าผู้เรียนมีส่วนร่วมและมีความรับผิดชอบในกระบวนการเรียนรู้อะไรจะช่วยให้การเรียนรู้ของผู้เรียนมากขึ้น" จะเห็นได้ว่า แนวการสอนของครูมนตรี ตราโมท สอดคล้องกับหลักการเรียนรู้ดังกล่าวเช่นกัน เพราะท่านมักจะเปิดโอกาสให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง หรือสนับสนุนให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการแสดงออกทางศิลปะอยู่เสมอ โดยท่านเป็นเพียงผู้ชี้แนะ ให้คำปรึกษาเท่านั้น ซึ่งจะเป็นแรงเสริมภายในที่สำคัญที่จะกระตุ้นให้ผู้เรียนใฝ่หาความรู้และพัฒนาคนให้ดียิ่งขึ้นเป็นลำดับไป ยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ใกล้ชิดมากเพียงใด ยิ่งจะทำให้การเรียนการสอนรวดเร็วก้าวหน้า

ดังนั้น แนวการสอนแบบนี้จึงใช้ได้ผลดีมาโดยตลอด ศิษย์บางคนนอกจากจะรับสืบทอดความรู้มากมายจากท่านแล้ว ยังสืบทอดวิธีการสอนของท่านด้วย

8.3.2 วิธีการสอนแบบบรรยาย

เป็นวิธีสอนที่ครูมนตรี ตราโมท ใช้เป็นประจำกับกลุ่มสืบทอดในระบบโรงเรียน เป็นการสอนรายวิชาต่าง ๆ ในภาคทฤษฎีตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตร หรือการสอนในชั้นเรียน ซึ่งมักจะมีจำนวนผู้เรียนน้อย ท่านจะถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ตลอดจนเล่าประสบการณ์ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบทเรียน ผู้เรียนฟังและจดตามไปด้วย หรืออาจจะซักถามข้อสงสัยบ้าง ท่านจะไม่ใช้อุปกรณ์การสอนอย่างที่ปัจจุบันมักนิยมใช้กัน เช่น แถบบันทึกเสียง วิดีทัศน์ คอมพิวเตอร์ แต่สิ่งหนึ่งที่ท่านใช้แตกต่างจากครูอื่นก็คือ การใช้โน้ตสากลในการสอนประพันธ์เพลงไทย การสอนแบบนี้ยึดครูเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ซึ่งครูในระบบโรงเรียนมักนิยมใช้กันมาหลายยุคหลายสมัย ในปัจจุบันวิธีการสอนแบบบรรยายเพียงอย่างเดียวตลอดชั่ววมองไม่เป็นผลดีต่อการเรียนการสอนเท่าใดนัก เพราะผู้เรียนจะเกิดความเบื่อหน่าย ไม่ค่อยสนใจการเรียนเท่าที่ควร

นอกจากนั้น ครูมนตรี ตราโมท ยังใช้การบรรยายในการสอนดนตรีไทยและนาฏศิลป์ทางวิทยุกระจายเสียง ซึ่งมีลักษณะพิเศษ คือ มีการบรรเลงดนตรีไทยและขับร้องประกอบการบรรยาย นับว่าเป็นวิธีการสอนที่ดี เพราะผู้ฟังจะได้รับความรู้และความเพลิดเพลิน ก่อให้เกิดความซาบซึ้งกับรสไพเราะแห่งเสียงเพลง

8.3.3 วิธีการสอนโดยใช้สื่อสิ่งพิมพ์และสื่อ เทคโนโลยี

ในยุคที่อารยธรรมทางตะวันตกได้แพร่หลายเข้ามาในประเทศไทย ครูมนตรี ตราโมท ได้ใช้ประโยชน์จากความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการถ่ายทอดความรู้และความบันเทิงไปสู่มวลชนอย่างกว้างขวาง และได้ผลดียิ่ง ผู้เรียนสามารถศึกษาด้วยตนเองตามอัธยาศัย หากผู้เรียนสามารถจดจำได้ถูกต้องครบถ้วนและนำความรู้เหล่านั้นไปใช้ได้ ก็เป็นการเรียนโดย "พักลักจำ" ครูมนตรี ตราโมท จึงอยู่ในฐานะครูพักลักจำของผู้เรียน ซึ่งท่านเห็นความสำคัญของการเรียนรู้เช่นนี้เป็นอันมาก ดังนี้คือ

8.3.3.1 สื่อสิ่งพิมพ์

ครูมนตรี ตราโมท ได้ผลิตงานเขียนไว้มากมายหลายรูปแบบ มีทั้งตำราวิชาการ บทความ บทกวี บทโคลงละคร บทละครวิทยุ บทโทรทัศน์ บทร้อง และโน้ตเพลง ผลงานเหล่านี้แพร่หลายกระจัดกระจายอยู่ในหนังสือต่าง ๆ หลายยุคหลายสมัย เช่น สารานุกรม วารสารหรือนิตยสาร หนังสืออนุสรณ์งานศพ หนังสือที่ระลึกในงานต่าง ๆ หรือในโอกาสพิเศษต่าง ๆ ผลงานเหล่านี้ส่วนใหญ่มิได้นำไปพิมพ์เผยแพร่เป็นวิทยาทานโดยหน่วยงานของรัฐ สถาบันการศึกษา และเอกชน บางเรื่องกรมศิลปากรเป็นผู้จัดพิมพ์จำหน่าย งานเขียนเหล่านี้มีเนื้อหาครอบคลุมทางด้านนาฏศิลป์บางศิลป์ ตั้งแต่ศิลปะท้องถิ่นไปจนถึงศิลปะนานาชาติ เป็นงานที่มีคุณภาพมาตรฐานทางวิชาการและเป็นที่ยอมรับในวงการการศึกษาทุกระดับ เหมาะสำหรับนักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป จะนำไปศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง สิ่งพิมพ์เหล่านี้ช่วยลดปัญหาขาดแคลนตำราทางด้านนี้ได้เป็นอย่างดี และช่วยยกระดับวิชาชีพนี้ให้สูงขึ้นทัดเทียมกับวิชาชีพอื่น

8.3.3.2 แผ่นเสียง ในการผลิตแผ่นเสียงเพลงไทยของกรมศิลปากร ออกเผยแพร่แก่ประชาชน ครูมนตรี ตราโมท เป็นผู้คัดเลือกเพลง ควบคุมการฝึกซ้อม และควบคุมการอัดเสียง พร้อมกับเขียนคำอธิบายประวัติเพลงควบคู่กับแผ่นเสียงแต่ละชุดด้วย ถือได้ว่าเป็นคู่มือการสอนเพลงไทยที่มีประโยชน์มากและถูกอ้างอิงแพร่หลาย การสอนวิธีนี้ นอกจากเป็นการรักษาเพลงไทยดั้งเดิมไว้มิให้สูญหายไปจากความทรงจำแล้ว ยังเป็นการยกระดับผู้ฟังให้ได้ฟังเพลงไทยที่มีความไพเราะจากนักดนตรีฝีมือเยี่ยม ตลอดจนเป็นการรล่อมเกลาพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นด้วย

ต่อมาเมื่อความเจริญทางเทคโนโลยีมีมากขึ้น การเผยแพร่เพลงไทยก็ได้รับการพัฒนาตามไปด้วย คือ จากแผ่นเสียงลงสู่แถบบันทึกเสียงและแผ่นซีดีตามลำดับ

และยังมีผู้สืบทอดนำเพลงไทยเหล่านี้ไปเรียบเรียงทำนองเพลงและแต่งบทร้องขึ้นเป็นแบบไทยสากล และอัดเสียงลงบนแถบบันทึกเสียง แผ่นซีดี เป็นที่แพร่หลายมาจนทุกวันนี้

8.3.3.3 วิทยุกระจายเสียง กรมดนตรี ตราโมท ใช้สื่อนี้เพื่อถ่ายทอดความรู้และให้ความเพลิดเพลินแก่ประชาชนทั่วประเทศไม่น้อยกว่า 40 ปี โดยจัดรายการเพลงไทย ละครวิทยุซึ่งมีมากมายหลากหลายประเภท เช่น ละครพื้นทาง นิทานสังคีต นิทานอิงประวัติศาสตร์ ฯลฯ ตลอดจนรายการบรรยายทางวิชาการเกี่ยวกับนาฏดุริยางคศิลป์ไทย ในละครวิทยุเหล่านั้น ท่านจะสอดแทรกคติสอนใจไว้ทุกเรื่อง รายการวิทยุกระจายเสียงเหล่านี้จึงเป็นการให้การศึกษา ตลอดจนชีวิตแก่ประชาชนทุกระดับซึ่งเป็นประโยชน์มาก โดยเฉพาะเป็นการพัฒนาจิตใจของผู้ฟัง

กรมดนตรี ตราโมท (สัมภาษณ์, 2537 อ้างถึงใน วิมลวรรณ กาญจนผลิน, 2537: 137) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการใช้สื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่ในปัจจุบันว่า

...เมื่อเกิดสื่อต่าง ๆ ทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ทำให้ง่ายมาก จะเรียนจากใครก็ง่าย เทปไปใช้ได้ จึงเกิดความประมาท เพราะคิดว่าง่าย ไม่ต้องจดจำ ไม่มีความละเอียดอ่อน ขาดความไพเราะ เพราะศิลปะต้องมีความละเอียดอ่อนในทุกแง่มุม เพราะความไม่เข้าใจในทฤษฎีนั้น ๆ จึงเกิดความประมาทโดยสิ้นเชิง สื่อหรือเทคโนโลยีนั้นควรใช้ให้ถูกทาง เช่น ไว้เก็บรูปแบบ เก็บไว้เป็นหลักฐาน การจดจำ เก็บไว้ เพิ่มพูนความรู้ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ยังไม่สำคัญเท่าครูผู้สอนที่จะเป็นผู้ใช้สื่อได้เป็นอย่างดี...

จากทัศนะดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า สื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่เพียงช่วยให้การเรียนการสอนคนตรีและขับร้องสะดวกสบายยิ่งขึ้นกว่าสมัยก่อน ประหยัดทั้งเวลาและแรงงาน แต่ไม่สามารถทำหน้าที่ทดแทนครูได้โดยสมบูรณ์ เพราะการศึกษาศิลปะทุกประเภทต้องพิจารณาให้ถี่ถ้วนทุกแง่มุมด้วยความรอบคอบ จึงจะเข้าใจและเกิดความซาบซึ้งในความงามแห่งศิลปะนั้น ด้วยเหตุนี้ ผู้ใช้สื่อจึงควรใช้สื่อต่าง ๆ ให้ถูกต้อง เหมาะสม โดยไม่ประมาท เช่น ใช้เพื่อเก็บไว้เป็นหลักฐาน เพื่อช่วยการจดจำ หรือทบทวนบทเรียน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม หากมองในอนาคตอันใกล้นี้ สื่อที่ทันสมัยที่ควรจะนำมาใช้ในการเรียนการสอนนาฏดุริยางคศิลป์ ก็คือ สื่อคอมพิวเตอร์แบบมัลติมีเดียที่มีภาพและเสียงครบถ้วน เพื่อช่วยเสริมการเรียนรู้ให้กว้างขวางลึกซึ้งยิ่งขึ้น และเพื่อความสะดวก รวดเร็วในการศึกษาค้นคว้าข้อมูล โดยมีครูผู้สอนเป็นตัวแบบที่ดีและทำหน้าที่ชี้แนะ ปรับปรุงแก้ไขให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างสมบูรณ์ตามศักยภาพของแต่ละบุคคล

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย